

Verkenning naar de mogelijkheden van een Internationale Bouwtentoonstelling Groningen

**Crimson Architectural Historians
Stadsbouwmeester Groningen
De Zwarte Hond**

Juli 2015

Crimson
ARCHITECTURAL HISTORIANS

DeZwarteHond.

Inleiding

De aardbevingen in Groningen ten gevolge van de slinkende gasbel hebben de Provincie tot het middelpunt gemaakt van een langdurig en ingrijpend project dat gericht is op het repareren van de schade door de bevingen, het minimaliseren van nieuwe schade door bestaande en nieuwe gebouwen aardbevingsbestendig te maken en op het slopen en vervangen van woningen en ander vastgoed dat te zwaar beschadigd is door de bevingen of niet sterk genoeg is om tegen aanvaardbare kosten gerepareerd te worden.

Deze opgave is van een dermate grote omvang, dat het is opgeschaald tot een project van nationale betekenis. Maar de omvang is niet de enige reden voor deze opschaling. Het Rijk draagt ook verantwoordelijkheid voor het veroorzaken van de schade, omdat zij immers in de afgelopen halve eeuw de grootste deelnemer was in het omhoog pompen en verkopen van het aardgas onder Groningen. Daarbij draagt het Rijk ook mede verantwoordelijkheid voor het uiterst gebrekkige en zelfs schadelijke proces waarmee gecommuniceerd werd met de getroffen bevolking van Groningen, en voor hoe is omgegaan met de schadevergoedingen. Het oprichten van een Overheidsdienst die zowel in Den Haag zetelt als in Groningen is dan ook een reactie op de afgelopen jaren waarin de door de aardgaswinning veroorzaakte problemen niet serieus genoeg werden genomen. In Groningen is de schade immers niet alleen van fysieke en economische aard, maar vooral ook van politieke en sociale aard. Het vertrouwen in met name de landelijke politiek is sterk afgenomen, het vertrouwen in grote aan de staat gelieerde ondernemingen als de NAM en SHELL tot een minimum.

Binnen deze context is op 1 juni 2015 de Overheidsdienst Groningen van start gegaan. In het kader van het ontwikkelen van de taken en het meerjarenprogramma van deze Overheidsdienst zijn 19 opdrachten uitgeschreven. De opdrachten variëren van juridisch onderzoek naar instrumenten en regelingen ten behoeve van het uitvoeren van de beleidstaken tot onderwerpen als financiën, scan woningmarkt, cultureel erfgoed en de rol van de eigenaar/bewoners. Doel is om op basis van de uitkomsten van de opdrachten tot een meerjarenplan te komen voor het einde van het jaar 2015:

"De Overheidsdienst zal nog voor het einde van het jaar een vijfjarenplan, Aardbevingsbestendig en kansrijk Groningen, opstellen om de problemen in Groningen gestructureerd, zorgvuldig en voortvarend aan te pakken. Bewoners krijgen via lokale adviesgroepen een prominente rol bij het opstellen van dit plan. Behalve op herstel, versterking en veiligheid van gebouwen richt dit programma zich ook op het vergroten van de leefbaarheid, versterken van de regionale economie en duurzaamheid."

Nieuwsbericht Rijksoverheid 1-5-2015

Eén van de 19 opdrachten is een verkenning naar de mogelijkheden van een Internationale Bouwtentoonstelling (IBT), waarin de vernieuwende en experimentele projecten en resultaten van deze immense bouwkundige opgave getoond zouden kunnen worden. De kennis die in Groningen wordt geconcentreerd en ook nieuw wordt ontwikkeld zou door middel van deze tentoonstelling met de wereld gedeeld kunnen worden.

Crimson Architectural Historians, de *Stadsbouwmeester van Groningen* en het ontwerp bureau *De Zwarte Hond* zijn gevraagd de verkenning te doen naar het draagvlak voor een dergelijk project, naar een mogelijke inhoudelijke invulling en naar de vorm die deze tentoonstelling zou kunnen krijgen. In deze verkenning zijn geen precieze planning en budgettering opgenomen, maar wordt de inhoudelijke agenda van een mogelijke IBT weergegeven met daarbij de vorm van de bijbehorende organisatie. Wanneer de opzet van de verkenning is goedgekeurd zal in een projectplan de verdere uitwerking plaatsvinden.

Om te komen tot een voorstel voor een IBT Groningen is het van belang te doorgronden wat een IBT is of kan zijn. Bouwtentoonstellingen zijn publieke manifestaties waarin architectuur wordt ingezet om een bepaalde transformatie van een stad of een regio onder de aandacht te brengen en deze op een innovatieve en zelfs experimentele wijze uit voeren. Ze kunnen echter zeer diverse vormen aannemen, die sterk verschillen in schaal, opzet, organisatie en financiering. In ieder geval biedt een IBT de mogelijkheid om met instrumenten als ontwerp, cultuur, publieksmanifestaties en tentoonstellingen de opgave te stimuleren en verder te ontwikkelen.

Uitgaande van de huidige situatie, de toekomstmogelijkheden van Groningen en een analyse van de organisatie, inhoud en effecten van 18 verschillende onderzochte IBT's en vergelijkbare architectuurmanifestaties worden in deze verkenning aanbevelingen gedaan over de inhoud en de focus van een IBT Groningen, hoe deze IBT georganiseerd moet gaan worden en uit welke conceptuele, organisatorische en fysieke onderdelen de IBT zal bestaan, oftewel: de Software, Orgware en Hardware van de IBT Groningen.

Voor elk van deze drie onderdelen beschrijven we eerst de huidige situatie, om vervolgens de vergelijking te maken met de 18 onderzochte architectuurmanifestaties en tenslotte een voorstel te doen voor de meest passende vorm van Software, Hardware en Orgware voor de IBT Groningen.

De conclusies en aanbevelingen van deze verkenning vindt u op pagina 18.

Software

Met de Software van de IBT bedoelen we de inhoudelijke opgave die met de IBT aan de orde wordt gesteld. Bij de start van een IBT wordt een inhoudelijk programma/agenda opgesteld, waarmee de centrale opgave onderzocht, ter discussie gesteld en verder uitgediept wordt. Tegelijkertijd vormt het programma de basis voor experimentele uitvoeringsprojecten. Het onderzoekt de kennis en ideeën die voor een gebied actueel zijn, en biedt een basis waarop aangehaakt kan worden met andere projecten die mogelijk voorbeeldig zijn. Het gaat uitdrukkelijk niet om het van bovenaf opleggen van een vooropgestelde opgave, maar om het onderzoeken van het toekomstperspectief van het gebied.

A. Huidige situatie:

De sterke identiteit van Groningen, zoals zichtbaar in het landschap, in de dorpen en steden, staat in scherp contrast tot een relatie van afhankelijkheid en een gevoel van afstand ten opzichte van Den Haag. Dit conflict tussen een eigen identiteit en een gevoel van niet voor vol worden aangezien, wordt verergerd door de aardbevingen en de afhandeling daarvan. De bevingen waren met andere woorden de 'trigger' voor een vertrouwenscrisis, eerder dan een fysieke crisis. Met de aardbevingsproblematiek krijgt de crisis waarin Groningen zich bevindt nationale bekendheid, maar al decennia lang is Groningen aan het worstelen met haar identiteit en haar positie ten opzichte van de nationale overheid. Het moment ligt nu voor het oprapen om het transitieproces waarin Groningen terecht gekomen is, aan te grijpen om daadwerkelijk een verandering teweeg te brengen. Op dit moment is alle aandacht (en zorg) gericht op Groningen, maar de stip op de horizon ligt niet alleen in het oplossen van de aardbevingsproblematiek, maar vraagt om een fundamentele wijziging in de positie van Groningen en de Groningers. Een wijziging die niet van bovenaf wordt opgelegd, maar zich aandient vanuit Groningen zelf.

De verkenning legt de volgende aandachtspunten voor de inhoudelijke opgave van Groningen bloot:

Positie Groningen ten opzichte van Nederland¹

Groningen heeft vanaf de tweede wereldoorlog steeds extra subsidies of steun ontvangen, vanuit verschillende invalshoeken zoals regionaal economisch beleid, het versterken van succesvolle sectoren en gebieden, of specifiek compensatiegeld vanwege de gaswinning en gevolgen daarvan. In eerste instantie was deze financiële steun gering maar vanwege de succesvolle lobby tegen de gaswinning in de Waddenzee werd het Waddenfonds gecreëerd en nu is recent vanwege de verergering van de aardbevingen de Overheidsdienst Groningen opgericht.

Deze geschiedenis laat zien dat er een complexe afhankelijkheidsrelatie tussen Groningen en het Rijk bestaat. Het Rijk heeft zich in het begin paternalistisch opgesteld en het achtergebleven Groningen financieel extra ondersteund maar tegelijkertijd was de provincie één van de belangrijkste inkomstenbronnen voor de rijkskas. Uiteindelijk is maar een zeer klein deel van de aardgasbaten naar Groningen gegaan en het blijkt nu de laatste jaren dat de schade die de boringen met zich meebrengen veel groter is dan verwacht. Het vertrouwen in het Rijk en de NAM is tot een dieptepunt gezakt en de Groningers voelen zich bedrogen en als een wingewest behandeld zonder adequate compensatie.

Een IBT Groningen kan niet om het herstel van het vertrouwen en aandacht voor de bestaande behoeftes en ideeën heen. Zeggenschap en onafhankelijkheid van stad en ommeland vormen een belangrijke uitgangspunt van het programma.

Huidige situatie bouwpraktijk en ontwerpexpertise aardbevingsopgave²

Vooralsnog blijkt uit de bestaande inventarisaties en onderzoeken dat er genoeg bouwkundige oplossingen voor versterking en aardbevingsbestendig maken van gebouwen bekend zijn. Ook de wijze van uitvoering lijkt redelijk traditioneel en maakt het mogelijk deze uit te voeren met lokale aannemers en onderaannemers met hun personeel. De capaciteit lijkt nu nog niet geheel voldoende te zijn; daartoe zullen opleidingen opgezet worden, en zal er geworven moeten worden buiten de regio.

Het aardbevingsbestendig maken van gebouwen leidt weliswaar wel tot een veiliger situatie maar garandeert geen uitsluiting van toekomstige nieuwe schades in de vorm van scheuren en dergelijke. Het is de vraag waar het evenwicht ligt tussen het duurzaam aardbevingsbestendig maken van gebouwen en de keuze voor sloop als betere oplossing. Dat zal sterk afhankelijk zijn van de bouwkundige staat en de constructieve opzet van de gebouwen. Wanneer voor deze versterkingsoperatie (door het hanteren van strakkere veiligheidsnormen, NPR van 1:100.000) voor andere, rigoureuze oplossingen zal (moeten) worden gekozen, zal er moeten worden gezocht naar meer geïndustrialiseerde en rationelere bouwoplossingen. De belangrijkste kwestie is daarbij: Hoe kan er lokaal en vraag- specifiek ontworpen en gebouwd worden met efficiëntere en niet traditionele methodes?

Belangrijk gegeven hierbij is dat van 70% van de woningen binnen de aardbevingscontouren particulier bezit betreft en dus zijn er veel eigenaar/bewoners die een belangrijke rol moeten krijgen in het beantwoorden van deze vraag.

¹ Zie Bijlage 1: 'Beleidsgeschiedenis Groningen: Groningen en het Rijk, rijksbeleid en regio'

² Zie Bijlage 2: 'Huidige situatie bouwpraktijk en ontwerpexpertise aardbevingsopgave'

De aardbevingsproblematiek van Groningen is in een internationale vergelijking bovendien zeer specifiek, zowel wat betreft de aard van de aardbeving - namelijk geïnduceerde aardbevingen – als wat betreft de fysieke structuur van de bebouwing, namelijk veelal baksteen. Het is bekend dat in afgelegen plekken als Oklahoma, Alaska of Kazachstan ook bevingen zijn ontstaan door het onttrekken van olie en of gas, maar het gaat daar om uiterst dun bevolkte en dun bebouwde gebieden, meestal niet met baksteenarchitectuur. Het meest vergelijkbaar met de situatie in Groningen is waarschijnlijk de stad Christchurch in Nieuw-Zeeland, waar tektonische aardbevingen zeer recentelijk een grotendeels bakstenen stad hebben getroffen. Het herstel van deze stad heeft geleid tot een schat aan kennis, die in Groningen niet opnieuw ontwikkeld hoeft te worden. De constructieve en architectonische aspecten van de aardbevingsproblematiek kunnen dus slechts een beperkte relevantie krijgen voor een IBT met internationaal publiek.

Energietransitie³

Het onderwerp energietransitie staat hoog op de agenda als het gaat om de ontwikkeling van Groningen, zoals blijkt uit de onderzoeken, verkenningen en scans die zijn gedaan. In grote lijnen kunnen de doelen rondom de energietransitie verdeeld worden in drie categorieën.

- Energieneutraal

Veel plannen en programma's zien de aardbevingsproblematiek als een kans om tegelijkertijd met het versterken van de woning en gebouwenvoorraad deze duurzaam energieneutraal te maken. Daarvoor is nog wel inzicht nodig in de energiehuishouding binnen de contouren van het aardbevingsgebied en de technische mogelijkheden om energieneutraliteit te bereiken gekoppeld aan het bouwkundig versterken.

- Decentraal opwekken

De regio (met name ook SER Noord-Nederland) wil van het aardbevingsgebied een voorbeeldproject maken om een energievoorziening op te zetten die is gebaseerd op zelflevering en energiecoöperaties. Er zijn al vele bestaande lokale initiatieven voor zulke verbanden in het aardbevingsgebied, waarvan Grunneger Power het verst ontwikkeld is. Het kernprobleem voor deze initiatieven lijkt de beschikbaarheid van voldoende ruimte om energie op te wekken maar belangrijker nog het gebrek aan kennis en organisatorisch vermogen van lokale initiatieven om hier daadwerkelijk een serieuze slag mee te maken.⁴ Ook hier ligt de verbinding met het vergroten van de zeggenschap van de Groningers.

- Nationale en Internationale rol

Groningen voldoet aan veel voorwaarden om een grote rol te kunnen spelen bij het halen van de nationale en internationale energiedoelen. De provincie ligt op een uitermate strategische plek aan het Noordzeebekken en daardoor midden in een gebied waar de condities voor het winnen van duurzame energie (wind, zon, geothermie, biomassa en restwarmte) uitermate gunstig zijn. De infrastructuur met de Eemshaven, de pijpleidingen en kabels alsmede de kennis rondom de energietransitie is van hoog niveau. Daarbij komt

³ Zie Rapport 'Beleidsverkenning ter versterking van het ruimtelijk economische vestigingsklimaat in Regio Noord Nederland' juni 2015, ZAUD & De Zwarte Hond

⁴ Voorbeelden naast 'Grunneger Power' zijn 'Buurkracht', 'Zeeboei', 'Tuinwijk in het zonnetje', 'Coöperatie Blauwe Ogen', zie ook www.hieropgewekt.nl/initiatieven

nog dat de kwaliteit van de stad aantrekkelijk is voor (buitenlandse) kenniswerkers. De Internationale Architectuur Biennale Rotterdam 2015 heeft een ontwerpatelier opgezet waar de onderzoeksvraag is hoe deze locatievoordelen kunnen worden ingezet om de energietransitie tot een wenkend economisch perspectief voor de provincie te maken.

In internationaal opzicht zijn er aantal landen interessant als het gaat om het behalen van vooruitstrevende energiedoelen. In Japan vormde de zeebeving die in 2011 leidde tot de desastreuze Fukushima-kernramp de directe aanleiding voor een radicale switch in het energiebeleid van de Japanse regering, die van kernenergie overging naar de opwekking van duurzame energie. Voorafgaand aan de ramp in Fukushima lag de nadruk vrijwel volledig op het opwekken van kernenergie, maar na de ramp werden per direct 50 kernreactoren stil gelegd. Destijds was deze ingreep nog bedoeld als een tijdelijke *shutdown*, maar sindsdien heeft de Japanse bevolking zich zo tegen kernenergie gekeerd dat men serieus op zoek moest naar alternatieven. In slechts twee jaar verdubbelde de productiecapaciteit van zonne-energie, mogelijk gemaakt door een investeringsimpuls van de overheid. Sindsdien voert Japan de internationale ranglijsten aan in de markt voor zonnepanelen. Op verschillende plekken heeft men landschappen ingericht met uitgestrekte velden van zonnepanelen en worden kunstmatige eilanden in zee gebouwd voor het opwekken van zonne-energie.

Fukushima betekende ook een wake-up call voor de Europese voorlopers op het gebied van energietransitie. Met name Duitsland en Denemarken hebben de ambities van hun energietransitie-agenda sindsdien nog verder aangescherpt. Hoewel er veel discussies spelen over de (economische) effecten van het energiebeleid van de genoemde landen (immers: flink gesubsidieerd door de overheid) heeft het er toe geleid dat in die landen veel kleine en middelgrote *communities* maar soms ook volledige dorpen en stadjes *off grid* zijn gegaan. Ze zijn door het opwekken van hun eigen duurzame energie niet meer afhankelijk van het reguliere energienetwerk en zijn volledig zelfstandig geworden. Vaak wordt er meer energie opgewekt dan nodig en daarvan voelt men de effecten direct in de eigen portemonnee. Zou het niet interessant zijn voor de Groningse dorpen die nu nog altijd afhankelijk zijn van aardgas om te leren van de waardevolle lessen en ervaringen die vergelijkbare gemeenschappen in het buitenland hebben opgedaan en sindsdien zelf kunnen beschikken over hun eigen energieproductie?⁵

Bij het opstellen van een relevante thematiek voor een IBT is het noodzakelijk dat de opgave groter en internationaler is dan de locatie zelf en dat de in Groningen ontwikkelde kennis en gedeeld kan worden met een internationale gemeenschap van professionals die zich met dezelfde thema's bezighoudt en vice versa .

Ontwerp en Cultuur

Uit de analyses en scans die door dit onderzoeksteam zijn ondernomen, kan worden geconstateerd dat er veel sectorale aandacht is voor Groningen, maar dat de onderwerpen cultuur en ontwerp binnen dit kader nog onvoldoende worden belicht. Alleen bij de energietransitie-opgave is een bescheiden begin gemaakt met het inzetten van ontwerp in relatie tot de ruimtelijke effecten ervan op het Groningse landschap, onder meer binnen

⁵ Zie Bijlage 4: 'Internationale voorbeelden van energietransitie'

de activiteiten van de IABR⁶, de voorgenomen ontwerpateliers van de Academie van Bouwkunst Groningen en de ontwerpend onderzoeksprojecten van het lectoraat Future Urban Regions van zes Nederlandse Academies van Bouwkunst.⁷ De onderwerpen die voortkomen uit aardebevingsproblematiek betreffen niet alleen Groningen, maar de gehele regio Noord-Nederland en op regionale schaal beginnen initiatieven te ontstaan waarin dit wordt belicht en onderzocht met ontwerp en cultuur.⁸ Overigens is de toepassing van ontwerp in de vorm van een vooraf opgestelde ruimtelijke strategie ook niet zichtbaar geworden bij de onderzochte internationale referentieprojecten voor de energietransitie.

B. Vergelijking andere IBT's:⁹

IBT gebruiken we als een algemene term voor langjarige openbare evenementen waarin architectuur en andere cultuur- en ontwerpvormen worden aangewend om een transformatie van een stad of een regio te begeleiden. In een vergelijkende analyse zijn 18 IBT's onderzocht en vergeleken op inhoud, organisatie en tentoonstellingsvorm. De oorsprong van de IBT's ligt in Duitsland, waar de Internationale Bau Ausstellung werd ontwikkeld: een tentoonstelling waarbij op een specifieke locatie bouwwerken werden gebouwd op basis van een van te voren geformuleerde internationale opgave. In de laatste decennia is een verschuiving te zien van deze fysieke aanpak naar aandacht voor de meer culturele aspecten van de opgave. Ontwerp als instrument speelt daarbij een centrale rol in het verbeteren van de diepgang en het verhogen van de kwaliteit van de transformatie. De kern van de meer recente IBT's is dat een idee over een gebied (bijvoorbeeld een economische, maatschappelijke of fysieke transitie) door middel van ontwerp en cultuur zichtbaar en voorbeeldig wordt gemaakt en zich tot een openbaar democratisch proces ontwikkelt met internationale referenties en internationale belangstelling.

De IBT's maken dikwijls gebruik van externe factoren om een fundamentele verandering te ondersteunen in een stad of regio, waarbij de eigen identiteit opnieuw wordt uitgevonden en als leidraad kan dienen.

Zo was destijds de IBA Emscher Park relevant voor alle gebieden die een nieuwe identiteit en een nieuwe economie zochten na een eeuw van industrialisatie en vervolgens decennia van de-industrialisatie. De IBT Rotterdam-Hoogvliet (WiMBY!) was relevant voor de honderden naoorlogse, volgens een modernistisch model gebouwde wijken in Europa, die geherstructureerd moesten worden. En zo is nu Parkstad Limburg belangrijk voor agglomeraties die hun economie en demografie zien krimpen, en die op zoek moeten naar een nieuwe betekenis, economie en ruimtelijke structuur.

⁶ De Internationale Architectuur Biënnale Rotterdam is met het projectatelier Groningen 'Naar een nieuw energielandschap' onder leiding van Jandirk Hoekstra (H+N+S Landschapsarchitecten) in de afgelopen maanden gestart met het onderzoeken van de ruimtelijke opgave die voortkomt uit het energietransitie opgave en die de economie van Groningen kan gaan ondersteunen. De resultaten worden in april 2016 gepresenteerd.

⁷ Het lectoraat 'Future Urban Regions' heeft binnen het netwerk van de zes Academies voor Bouwkunst, per regio een onderzoeker aangesteld, voor de regio noord is dat Sandra van Assen. Eén van de onderwerpen is energietransitie en er wordt onder andere samengewerkt met de Energy Academy van de Hanze Hogeschool.

⁸ Zie o.a. voorstel 'Kloppend Fryslân', een voorstel voor een IBT in Friesland, die zich nog in een conceptfase bevindt.

⁹ Zie Bijlage 4: 'Analyse van 18 IBT's en vergelijkbare architectuurmanifestaties'

De stad Groningen heeft al dikwijls gegrepen naar het instrument van de architectuurevenementen om haar eigen identiteit te versterken. Groningse manifestaties zoals de Videopaviljoens en de Stadsmarkeringen laten zien dat bij manifestaties waarvan bouwprojecten het instrument waren om een doel te bereiken, de fysieke ingrepen c.q. kunstwerken nog steeds zichtbaar zijn en een functie vervullen. Bij de daarop volgende, meer recente manifestaties zoals bij Intense laagbouw en Bouwjong zijn de bouwprojecten het doel geworden, maar daar is het niet gelukt dat doel te bereiken.

C. Software IBT Groningen:

De belangrijkste conclusie uit de verkenning voor de Software van de IBT Groningen is dat een focus uitsluitend op het aardbevingsbestendig bouwen te mager is als thematiek voor een internationale manifestatie. Daarentegen is de bredere ruimtelijke, sociale en economische problematiek die door de aardbevingen aan de oppervlakte is gekomen zeer relevant voor zowel het lokale als het internationale publiek: namelijk de zeggenschap van Groningers over de inrichting van hun steden, dorpen en landschap, de eigen identiteit van Groningen en de onafhankelijkheid op verschillende schaalniveaus en op verschillende terreinen, zoals energietransitie, economie en voedselvoorziening, maar ook het (eigen) schadeherstel en de (particuliere) bouwopgave.

De onderzoeken, analyses en initiatieven die tot dusverre zijn opgezet zijn sectoraal en de IBT Groningen kan door het inzetten van de instrumenten ontwerp en cultuur een bijdrage leveren om een integraal en nieuw toekomstperspectief te ontwikkelen onder de noemer onafhankelijkheid/eigen zeggenschap. Daarmee sluit de IBT aan op de nieuwste ontwikkelingen in het denken over ontwerp, namelijk: ontwerp als een vorm van directe democratie en participatie, en ontwerp van gebouwen, landschappen en systemen die bijdragen aan duurzame, weerbare (resilient), en energie-neutrale omgeving.

Inhoud en vorm zullen in deze IBT nauw met elkaar verbonden moeten zijn: door een onafhankelijke platform te bieden voor de onderwerpen en initiatieven voortkomend uit de Groningse opgave kan de IBT een instrument worden om te komen tot een meer onafhankelijk en zelfredzaam Groningen.

- De eigen zeggenschap en onafhankelijkheid niet slechts als instrument gebruiken in het proces, maar als centraal inhoudelijk thema stellen van de IBT Groningen.
- Onafhankelijkheid als centraal inhoudelijk thema vereist een onafhankelijk platform, dat vindbaar en toegankelijk moet zijn (zie Orgware).
- Ontwerp en cultuur als belangrijkste instrumenten gebruiken, waarmee wordt aangehaakt op de nieuwe ontwikkelingen in ontwerp, ook internationaal.

Orgware

De Orgware betreft de organisatie en werkwijze van een IBT. Elke IBT is anders van opzet en organisatie omdat het een vraagstuk bedient dat een zodanig actueel en complex onderwerp aan de orde stelt dat maatwerk nodig is. Geen enkele IBT gaat over hetzelfde onderwerp. Inzicht in de verschillende organisatievormen en werkwijzen van andere IBT's en architectuurmanifestaties geeft de uitgangspunten voor een werkbare, op de inhoud afgestemde organisatievorm voor de IBT Groningen.

A. Huidige situatie

De rollen voor mensen en publieke en private organisaties in de aardbevingsproblematiek veranderen snel en vaak. Daarbij moet worden gesteld dat met het aanstellen van een Nationaal Coördinator er meer duidelijk en stabiliteit lijkt te komen. De rollen van de verschillende stakeholders, toezichhouders en bestuurders zijn voor zowel de gaswinning als voor uitvoering en vaststelling van het programma voor een aardbevingsbestendig en kansrijk Groningen in Bijlage 6 als schema weergegeven.¹⁰ De belangrijkste partijen zijn:

- de Nationaal Coördinator Groningen die de Overheidsdienst Groningen leidt, een deels gedeconcentreerde overheidsdienst onder rijks-verantwoordelijkheid (Economische Zaken) met een interbestuurlijk deel in de regio en een interdepartementaal deel in Den Haag, met als doel de gevolgde aanpak van de aardbevingsproblematiek te verbeteren. Het gaat om versterken en verduurzamen op basis van de thema's leefbaarheid, energietransitie, krimp en economie.
- de Minister van Economische Zaken heeft namens de staat het bevoegd gezag over de winning van gas. Hij geeft vergunningen uit voor de exploratie en exploitatie. Er zijn geen andere ministeries betrokken bij de besluitvorming over de winning van gas. De minister van EZ coördineert de Nationaal Coördinator Groningen die onder de politieke verantwoordelijkheid van de minister valt.
- de NAM (Nederlandse Aardolie Maatschappij B.V.) is veruit de grootste producent van aardgas in ons land. De NAM is verantwoordelijk voor de gasproductie uit het Groninger veld. De NAM heeft twee aandeelhouders, Shell en Esso, beiden hebben 50% van de aandelen. De NAM is ook verantwoordelijk voor alle schade ten gevolge van de aardbevingen. Die handelen ze niet meer zelf af. Ze hebben de uitvoering daarvan uit handen gegeven aan het Centrum Veilig Wonen.

¹⁰ Zie Bijlage 5: 'Organogram organisatie Groningen aardbevingsopgave'

- het Centrum Veilig Wonen (CVW) is de zelfstandige uitvoeringsorganisatie die sinds 5 januari 2015 de uitvoering van de schadeafhandeling heeft overgenomen van de NAM, sterk aangestuurd door een systeem van werkorders van de NAM.
- de Dialoog tafel, opgericht om het vertrouwen te herstellen, is de plek waar de verschillende belangen en invalshoeken rond gaswinning worden besproken en met elkaar in balans worden gebracht. De Dialoogtafel krijgt een rol in de ontwikkeling van het programma voor een aardbevingsbestendig en kansrijk Groningen. De rol en samenstelling van de Dialoogtafel worden momenteel geëvalueerd en zal waarschijnlijk een onafhankelijker positie krijgen.
- Lokale bewoners en belangenorganisaties, zoals de Groninger Bodem Beweging, Schokkend Groningen en Stichting Groningen Noord. Dit zijn vrijwilligersorganisaties die zijn geïnitieerd door bewoners uit de Groningse regio met het doel op te komen voor de belangen van gedupeerden in de regio die schade ondervinden - financieel en/of emotioneel - ontstaan door de directe en indirecte gevolgen van de gaswinning in het Groninger gasveld.
- Onderwijs en research instellingen en Groningse onderwijsinstututen zoals de Hanzehogeschool en de Rijksuniversiteit Groningen grijpen de aardbevingsopgave aan om onderzoeksprogramma's te starten waarbij wordt gespeculeerd over de potenties van de Groningse toekomst, die hoofdzakelijk wordt gezocht op het gebied van energietransitie.

B. Vergelijking andere IBT's

Om inzicht te krijgen in een mogelijke organisatiestructuur en werkwijze van een Internationale Bouwtentoonstelling voor Groningen zijn zoals gezegd 18 referentie IBT's en vergelijkbare architectuurmanifestaties geanalyseerd.¹¹ Deze IBT's zijn op verschillende locaties wereldwijd georganiseerd, sterk verschillend van opzet en grootte. Acht van de onderzochte manifestaties hebben in Groningen zelf plaatsgevonden. Sommige manifestaties zijn al jaren geleden uitgevoerd, zoals IBA Berlijn, terwijl een aantal nog moet beginnen aan de uitvoering, bijvoorbeeld Chicago Architecture Biennial of Parkstad Limburg. De analyse toont de verschillende betrokken partijen en de rollen die deze hebben (gehad) in het ontwikkelingsproces. De IBT's zijn in de analyse in verschillende typen gerangschikt waarbij onder meer een onderscheid wordt gemaakt tussen de initiërende, de coördinerende en uitvoerende rol van de organisatie.

Duidelijk wordt dat de organisatie van alle IBT's is afgestemd op het zo goed mogelijk uitvoeren van de inhoud en financieren van de betreffende IBT. In alle gevallen gaat het om maatwerk. Veelal ligt het initiatief voor oprichting van een IBT bij de overheid en wanneer er een IBT-organisatie is opgericht, wordt de coördinatie direct bij deze organisatie gelegd. Ook de financiën zijn afkomstig van de overheid, dat wil zeggen als het gaat om het algemene programma en de organisatie van de IBT. Bij de deelprojecten binnen de verschillende IBT programma's treden de overige betrokken stakeholders veelvuldig op als medefinanciers en uitvoerders en dan gaat het met name om particuliere bedrijven.

¹¹ Zie Bijlage 4: 'Analyse van 18 IBT's en vergelijkbare architectuurmanifestaties'

Samenvatting van de belangrijkste conclusies:

- De onderzochte architectuurmanifestaties in Groningen zijn direct vanuit de lokale overheid geïnitieerd en de organisatie is niet uit handen gegeven aan een zogenaamd IBT-team. Er heeft weinig tot geen bewonersparticipatie plaatsgevonden. Uitzondering hierop vormt het culturele festival 'Lets Gro', waarvoor een aparte organisatie is opgericht die de coördinatie van het festival uitvoert.
- Ook de totstandkoming van de wijk Roombeek in Enschede naar aanleiding van de verwoestende vuurwerkcramp is zonder een IBT team uitgevoerd, maar de participatie en de rol van de bewoners was groot.
- Voor IBA Berlin, IBA Emscherpark, Rotterdam 2001 en Parkstad Limburg zijn omvangrijke IBT-teams opgericht, mede in verband met het feit dat het grote, specifieke projecten betrof (en betreft). Participatie is belangrijk, in verschillende mate en door verschillende partijen. In ieder geval is de rol van het particuliere bedrijfsleven veel groter dan bij de voorgaande typen, mede vanwege de omvang van de projecten waarvoor de verantwoordelijkheid van de financiering en uitvoering niet alleen door de overheid kon worden gedragen.
- Rebuild by Design en de (ontwerpateliers van de) IABR verschillen van de eerdergenoemde IBT's vanwege het feit dat het een omvangrijke opgave betreft waarbij de interdisciplinaire ontwerpteams een grote rol spelen. Teams die niet alleen bestaan uit ontwerpers, maar ook ontwikkelaars en ingenieurs. Ook belangrijk bij deze manifestaties is de grote rol die het onderwijs hier in speelt.
- De Chicago Architecture Biennial wijkt af omdat hier geen rol is weggelegd voor particuliere participatie (noch van bedrijven, noch van inwoners) maar juist een grote rol voor het onderwijs en de ontwerpers. Bovendien wordt de manifestatie geheel gefinancierd door de overheid.
- Bij WiMBY! was de rol van het IBT-team niet alleen coördinerend maar tevens sturend op ontwerp en uitvoering. Participatie is de basis van deze IBT.
- New Orleans, waar naar aanleiding van de verwoestingen van orkaan Katrina een ingrijpend transformatieproject werd ondernomen, leert dat de betrokkenheid van een beroemdheid (Brad Pitt) in een transformatie en herstelproces een zeer groot effect kan hebben. Zonder overheid maar met private partijen werd een doeltreffend resultaat geboekt.

In zijn algemeenheid kan uit het schema geconcludeerd worden dat het initiatief van de onderzochte IBT's altijd bij de overheid ligt, met uitzondering van New Orleans, waar de manifestatie juist ontstond uit kritiek op de passieve overheid. Verder wordt de financiering van de IBT organisatie en het basisprogramma in bijna alle gevallen grotendeels door de overheid gedragen. De deelprojecten worden veelal ook door de private partijen medegefinancierd, die stakeholder zijn in deze projecten en dus ook een belang hebben. Participatie is van belang en wordt in groeiende mate als onderdeel of als basis binnen het uitvoeringsproces van de IBT's opgenomen. Ook de initiërende rol van de particuliere partijen, zowel bewoners als bedrijven is vooral in de 'grote' IBT's groot. Deze IBT's hebben ook een aanzienlijk effect gehad. Architecten en ontwerpers spelen in alle IBT's een essentiële rol en zorgen er mede voor dat de IBT's het ten doel gestelde effect bereiken.

Tenslotte wordt duidelijk dat wanneer een IBT effect wil hebben dat verder gaat dan een serie gebouwde objecten, maar succesvol een transformatie van enige omvang teweeg wil

brengen, er meerdere partijen verantwoordelijkheid moeten nemen en krijgen binnen het proces, aangestuurd door een onafhankelijke IBT organisatie.

C. Orgware IBT Groningen

Het centraal stellen van onafhankelijkheid en eigen zeggenschap in de IBT Groningen bepaalt tevens de organisatie van de IBT. Op basis van het voorgaande onderzoek stellen we voor om de IBT organisatie een onafhankelijke positie te geven en enige afstand te bewaren tot de overheidsdienst en andere betrokken partijen, zodat iedereen zich vrij voelt om zich met de IBT te verbinden. Het gaat er om eigen zeggenschap niet als instrument in te zetten, maar tot het centrale thema te verheffen.

De IBT fungeert als een overkoepelende en verbindende organisatie, waar het bestaande netwerk van organisaties kan samenkomen. De IBT biedt deze organisaties een platform, en stimuleert actief dat ze bijeen gebracht worden om daarmee de kwaliteit en de slagkracht van de initiatieven te verhogen.

De IBT is geen passief platform, maar een actieve aanjager, die ook nieuwe projecten initieert samen met nieuwe of bestaande partijen.

Naast de vele partijen die hun deskundigheid inzetten op nauw gedefinieerde, gespecialiseerde onderwerpen, dient de IBT voor het transparant maken en verduidelijken van de vele technische toekomstbeelden en voor het vertalen ervan naar een culturele context voor een groot publiek. Zij doet dat d.m.v. debat en discussie, tentoonstellingen, voorbeeldprojecten, evenementen, manifestaties en activiteiten en publiciteit. Het is daarom van groot belang dat de IBT gedragen en gesteund wordt (in geld en medewerking) door de overheid, de bedrijven en vooral de lokale bevolking.

De IBT gaat uit van de bestaande culturele en ruimtelijke opgaven in Groningen en zal een internationaal bereik hebben. De IBT werkt als een laboratorium: bestaande projecten worden versterkt, ontsloten, maar ook uitgevonden en ontwikkeld. Met de stakeholders worden de betrokkenen in de breedste zin des woord bedoeld, van bewoners en lokale initiatieven tot universiteiten en de overheid. De IBT dient zo onafhankelijk mogelijk te worden geformeerd, maar dient ook samen te werken met de overheid en andere partijen omdat slagkracht nodig is. De organisatie is vindbaar en herkenbaar voor de Groningse partijen.

De IBT zal een laboratorium zijn voor de Groningse opgave met projecten op verschillende schaalniveaus en bereik: van woning, dorp en provincie tot een internationale schaal. Daarvoor is de medewerking van de Groningse partijen op alle schaalniveaus cruciaal en dient de IBT ingebed te zijn/worden in het Groningse netwerk.

De IBT-organisatie wordt door verschillende partijen gefinancierd, niet alleen door de Overheidsdienst maar ook door de provincie, de stad en de gemeenten in de provincie. Daarnaast zullen concrete projecten (tentoonstelling, debat, manifestatie, event) door stakeholders, bedrijven en nationale fondsen gefinancierd kunnen worden.

De IBT organisatie bestaat uit zelfstandige experts, dat wil zeggen geen vertegenwoordigers van de overheid of andere stakeholders en is bescheiden van schaal. Het programma van de

IBT Groningen wordt door de kernorganisatie op basis van afspraken en opdrachten met de overheidsdienst en andere partijen samengesteld en uitgevoerd.

Zowel de diverse financiële bronnen als de organisatie bestaand uit zelfstandige, externe experts zorgen voor de autonomie die zo noodzakelijk is om een onafhankelijke positie van de IBT Groningen te waarborgen. Voor de juridische status wordt gedacht aan de vorm van een stichting, met de IBT-organisatie als staf.

De ervaring leert dat voor het bestendigen van de interventies die een IBT veroorzaakt een meerjarenprogramma noodzakelijk is; dan is de slagingskans groot dat projecten daadwerkelijk worden uitgevoerd en de resultaten duurzaam zijn.

Voorstel is om een programma en organisatie op te zetten voor in eerste instantie 5 jaar en na een tussentijdse evaluatie te besluiten tot een eventuele verlenging.

- Flexibele, zelfstandige, organisatie
- Onafhankelijk opererend, los van complexe structuren van betrokken instanties met externe experts die de IBT-organisatie vormen
- Makkelijk vindbaar, toegankelijk en autonoom
- Platform en laboratorium
- Ideeën ophalen, aanjaagfunctie, gesprek voeren
- Meerjarig programma

Hardware

De Hardware betreft de fysieke vorm die de IBT gaat aannemen: hoe gaat de IBT er concreet uitzien en welke locaties worden gebruikt of ontwikkeld. De Hardware, Orgware en Software hebben veel overlap omdat de inhoud en organisatiestructuur mede bepalend zullen zijn voor de fysieke vorm van de IBT in Groningen.

A. Huidige situatie

Door de aardbevingen is in Groningen een enorme fysieke operatie opgestart, waarvan de schaal uniek is. Er is geprognosticeerd dat tussen de 70.000 en 100.000 woningen preventief moeten worden hersteld, waarvoor een nieuwe overheidsdienst is opgericht die ruim 1 miljard te besteden heeft. Dit bedrag is echter volstrekt ontoereikend.

De fysieke verandering die dit tot gevolg zal hebben en waarvan op grote en kleine schaal de resultaten zichtbaar zullen worden vormt de aanleiding om na te denken over de toekomst van Groningen. Velen zijn het er over eens dat het een verloren kans is als de hele operatie die nu wordt georganiseerd alleen tot doel heeft om aardbevingsbestendig te bouwen en de schade op te lossen, terwijl er zoveel andere actuele opgaven verwant zijn aan dit onderwerp.

Uit de door het onderzoeksteam gedane analyse naar de ruimtelijke identiteiten en landschappelijke kernwaarden van de gehele regio blijkt dat het landschap van Groningen zich nu al op veel fronten in transitie bevindt. Naast de aardbevingsopgave wordt deze overgang veroorzaakt door andere zeer actuele opgaven zoals de eerder beschreven energietransitie maar ook door de groeiende bevolkingskrimp.¹²

Van oudsher wordt het Groningse landschap gekarakteriseerd door uitgestrekte natuurgebieden en landerijen, afgewisseld door unieke historische plekken als wierden en essen, oude dijken en nederzettingen, maar ook door open gebieden met de kenmerkende verkavelingspatronen.

De eerste tekenen van verandering in deze landschappen zijn echter al zichtbaar. Denk hierbij aan het verdwijnen van de uitgestrekte koolzaad- en pootaardappelvelden ten gunste van energietransitie-projecten zoals de aanleg van windmolenparken, maar ook de komst van kunstmatig 'makelaarswater' en aangelegd landschap ten behoeve van nieuwe woningbouwlocaties. Denk ook aan het culturele erfgoed als traditionele windmolens, kerken en herenboerderijen in het aardbevingsgebied dat nu met talloze stellages overeind worden gehouden. Uit de analyse blijkt bovendien dat op vele plekken in de regio al

¹² Zie Bijlage 6: 'Analyse landschappelijke identiteit Groningen'

nieuwe, experimentele of voorbeeldige transformatieprojecten zijn te vinden, die veelal noodzakelijke uitvloeisels zijn van de aardbevingen-, energietransitie- en kripsituatie.

Het markeren van al deze locaties, verspreid over het gehele Groningse landschap, levert een eerste aanwijzing voor de fysieke verschijningsvorm van de IBT. Deze locaties vormen samen een 'buitententoonstelling' die de fysieke impact van de ruimtelijke opgaven en transformaties zichtbaar maakt. De buitententoonstelling kan bijvoorbeeld bestaan uit het zichtbaar maken van knooppunten van landschappelijk belangrijke gebieden, uit de eerste voorbeeldige transformatieprojecten en de eerste aardbevingsbestendig gemaakte woningen of cultuurhistorisch erfgoed. Het kunnen projecten zijn die door bewoners, bouwers of instituties zijn gerealiseerd, ofwel onder de auspiciën van de IBT zijn geïnitieerd of aangejaagd. Samen vormen deze locaties de basis van de Hardware van de IBT. Wanneer ze aan elkaar geregen worden door een Lijn (een bestaande spoorlijn bijvoorbeeld, of een weg) ontstaat een langgerekte tentoonstelling die voor het grote publiek moeiteloos de transitie van architectuur en landschap in beeld brengt.

B. Vergelijking andere IBT's

Als onderdeel van de vergelijking die is gemaakt tussen de 18 verschillende IBT's zijn ook hun *footprints* geanalyseerd. Door deze naast elkaar te leggen en vergelijkbaar te maken ten opzichte van elkaar, kan opgemaakt worden wat per individuele IBT of manifestatie de ruimtelijke en fysieke effecten of impact zijn geweest. Bijvoorbeeld als het gaat om de hoeveelheid ingrepen, de locatie en verspreiding van de gebouwde projecten en op welke schaal deze hebben plaatsgevonden.¹³ Het mag duidelijk zijn dat de verschillende IBT's van elkaar verschillen van schaal en impact, hetgeen uiteraard afhankelijk is van het doel van de betreffende IBT. Zo zijn er in de verschillende architectuurmanifestaties van Groningen een reeks kunstwerken en kleinschalige paviljoens gebouwd in en om de stad zelf, terwijl in het geval van IBA Emscherpark en Rebuild by Design in New York gehele regio's zijn of worden getransformeerd door middel van grootschalige ingrepen op het niveau van een landschap.

Door de footprints van de IBT's uniform te maken leveren deze vervolgens een aantal noemenswaardige inzichten op die ondersteuning bieden bij het denken over een IBT Groningen:

Verhouding stad en omgeving

De manifestaties van Groningen hebben zich afgespeeld in de stad of aan de randen van de stad. De provincie werd niet betrokken in deze evenementen, in ieder geval niet op een fysieke manier; er is niet gebouwd in de regio.

'Producten': ontwikkelen van objecten, tentoonstellingslocatie of gebiedsontwikkeling

De manifestaties in Groningen hebben in het verleden een serie bescheiden architectonische objecten en kunstwerken opgeleverd. Ook bij de Architecture Biënnal Chicago gaat het om het bouwen van kleinschalige experimentele objecten in de vorm van een viertal kiosken aan een waterfront.

Bij de IBA Berlijn, 'Make it Right' in New Orleans en IABR vonden diverse

¹³ Zie Bijlage 4: Footprints als onderdeel van 'Analyse van 18 IBT's en vergelijkbare architectuurmanifestaties'

gebiedsontwikkelings-ingrepen plaats op speciaal hiervoor aangewezen testlocaties in de stad, die allen worstelden met eigen stedelijke problematiek.

WIMBY! Rotterdam-Hoogvliet betreft de transformatie van een volledig stadsdeel bij Rotterdam d.m.v. kleinschalige bouwprojecten en bij Rebuild by Design gaat het om de versterking van het uitgestrekte kustgebied in de staat New York door middel van grootschalige ruimtelijke en landschappelijke ingrepen.

IBA Emscherpark betreft een grote regio met een veelheid aan prestigieuze architectuurprojecten en ook Parkstad Limburg betreft op zijn beurt een regio op de schaal van een provincie.

Hoeveelheid ingrepen

IBA Emscherpark en Parkstad Limburg hebben een groot fysiek effect op regionaal niveau. Er is veel gebouwd en ontwikkeld (of zal gebouwd worden in het geval van Parkstad) en ook WIMBY! heeft in verhouding veel ruimtelijke concrete resultaten opgeleverd.

De IBA Berlijn en Roombeek, Enschede hebben veel concrete bouwkundige ingrepen veroorzaakt die een hoge dichtheid hebben doordat deze plaatsvonden in een relatief klein afgekaderd gebied. De plannen voor Rebuild by Design betreffen grote integrale ingrepen in specifieke gebieden, met daarmee in verhouding een groot effect op alle aspecten van de ruimtelijke ordening.

Schaal

De ruimtelijke ingrepen van de IBT's lijken, wanneer ze op dezelfde schaal worden gepresenteerd, een heel wisselend effect te hebben gehad, maar dat is uiteraard verbonden aan het doel waarmee elke IBT is opgezet.

Wel kan geconcludeerd worden dat de schaal van IBT Groningen, die de stad en de regio Groningen omvat, ten opzichte van de onderzochte IBT's groot is: de gehele regio wordt immers betrokken bij de IBT.

C. Hardware IBT Groningen

Omdat er al vele initiatieven en organisaties aan het werk zijn in Groningen zal de meest productieve basis voor de IBT Groningen die van een verbindend platform zijn: het bieden van een democratisch podium aan bestaande en toekomstige initiatieven om deze vervolgens aan te vullen vanuit een lokale, nationale en internationale context. Stad én regio zijn de locatie van de tentoonstelling. Cruciaal hierbij is het leggen van een verbinding tussen stad en ommeland om de van oudsher beschadigde verhoudingen te herstellen.

Concreet stellen we de vorm, de Hardware, van de IBT voor als bestaand uit drie onderdelen:

- **Lijn:** Een Lijn die tussen het centrum van het aardbevingsgebied en het centrum van Groningen loopt en die projecten, landschappen en voorbeelden verzamelt in een buitententoonstelling, ze aan elkaar rijgt en vindbaar maakt. De Lijn kan bijvoorbeeld een spoorlijn zijn of een weg. De projecten kunnen experimentele pilotprojecten zijn, onderzoek-locaties, projecten die zijn uitgevoerd of in uitvoering zijn. Het kan ook gaan om culturele events in de dorpen of ontwerpworkshops op locaties. Belangrijk is in het uiteindelijke programma deze focuspunten te benoemen en daarvan een route of een lijn te maken die stad en ommeland met elkaar verbindt.

- Platform: Het Platform, zowel fysiek als virtueel, is een plek waar Groningers bij elkaar kunnen komen om (o.a. door middel van ontwerp) samen te kunnen nadenken en beslissen over ruimtelijke en andere transformaties in hun provincie, dorp, straat. Het fysieke platform bevindt zich op de Lijn in de provincie en vormt het hoofdkwartier van de IBT Groningen. De locatie moet nader worden bepaald.
- Dependance: Een showcase gebouw, de 'Dependance' in het centrum van Groningen, waar de resultaten worden getoond, waar bijeenkomsten worden georganiseerd, tentoonstellingen ontwikkeld, films worden getoond, waar bezoekers van buitenaf hun bezoek kunnen beginnen. Deze plek moet het liefst niet alleen centraal liggen, maar ook op een plek die op wat voor manier dan ook iets met de problematiek te maken heeft. Het leegstaande KPN gebouw 'de Borg' van Van Gool is een geschikte locatie voor de Dependance. Het is uitermate geschikt omdat het centraal gelegen is, naast het station en aan het Verbindingskanaal. Het kan gefaseerd ingenomen worden, zodat het ook eventuele andere ontwikkelingen en plannen niet in de weg hoeft te staan. Door tijdelijk gebruik kan het een testlocatie worden voor nieuw programma. De Borg bevindt zich letterlijk op een locatie waar regio en stad samenkomen, vlakbij de uitvalswegen en tenslotte is het een icoon van de beleidsgeschiedenis van Groningen (de door de nationale overheid geleide decentralisatie), waarmee de historie van het gebouw direct aansluit bij het onderwerp van de IBT.

Conclusies en aanbevelingen

Uit de eerste verkenning naar de mogelijkheden die een IBT biedt om bij te dragen aan een oplossing van de aardbevingsproblematiek in brede zin komen wij tot de volgende conclusies:

- Een IBT kan wel degelijk een positieve rol spelen in het kwalitatief versterken van de opgave die in Groningen ligt rond de aardbevingsproblematiek.
- Een IBT moet niet beperkt worden tot de aardbevingsopgave, maar er is een bredere sociale en cultureel-economische vraag in Groningen waarvoor de IBT ingezet kan worden, die niet door de bestaande organisaties integraal kan worden opgepakt. Deze vraag betreft de eigen zeggenschap van de Groningers over de (her)inrichting van hun onmiddellijke leefomgeving, en van hun dorpen, steden en landschappen, in het kielzog van de verandering die wordt aangejaagd door de aardbevingsproblematiek.
- Belangrijker voor de lange termijn dan de onmiddellijke fysieke opgave van het repareren van schade en het aardbevingsbestendig maken, is de kwestie van het ernstig gebroken vertrouwen van de Groningse bevolking. Dit oefent een zware druk uit op de legitimiteit en slagingskans van ontwikkelingen ter verbetering van de kwaliteit van de leefomgeving in de provincie.
- Eigen zeggenschap, participatie, 'community' en interactief ontwerpen zijn voor de huidige internationale ontwerpwereld bepalende thema's, die de innovatie en de productie van nieuwe kennis en instrumenten de komende jaren zullen bepalen. Dit is waar architectuur en stedenbouw 'over gaat'. Hierin kan ook aan de orde gesteld worden hoe lokaal en vraag-specifiek te ontwerpen en te bouwen met efficiëntere en innovatieve methodes in de context van de capaciteit die nodig is voor de uitvoering van het schadeherstel en versterken van het vastgoed.
- Het mede verbinden van de IBT aan ruimtelijke opgaven als de energietransitie en krimp biedt veel kansen voor het verbeteren van de integrale kwaliteit van de leefomgeving van Groningen.
- Innovatie en voorbeeldprojecten zijn kansrijker en innovatiever als ze vanuit de regio zelf worden geïnitieerd en door de IBT worden benoemd, versterkt met kennis en expertise en worden getoond op een platform.
- Het nadenken over de ruimtelijk-economische agenda van Groningen op de lange termijn heeft alleen kans als deze op een open en transparante wijze gebeurt, met een daadwerkelijke invloed van de Groningse bevolking. Om het nadenken over lange termijn ontwikkelingen samen met een bevolking te doen, kunnen de nieuwste instrumenten en kennis over participatief ontwerp worden aangewend.

- Internationaal gezien is er een kans voor Groningen om een Living Lab te zijn op het gebied van Participatief Ontwerp, waarmee zij zich als regio een belangrijke reputatie kan verwerven als een plek van innovatie. Ook kan zij als zodanig een voortrekkersrol spelen voor de rest van Nederland.
- Het vooropstellen van de participatie en eigen zeggenschap veronderstelt voor Groningen een IBT op enige afstand van de overheid, die onafhankelijk kan handelen
- IBT's zijn geen tentoonstellingen in een afgesloten tentoonstellingsruimte, maar animeren door gerealiseerde projecten – tijdelijk of definitief – het gebied dat zich aan het transformeren is. Het kan gaan om een wijk, een deel van een stad, een hele stad of zelfs een regio.
- IBT's maken gebruik van externe factoren om een fundamentele verandering te ondersteunen in een stad of regio, waarbij de eigen identiteit opnieuw wordt uitgevonden en als leidraad kan dienen.
- De stad Groningen heeft zelf een belangrijke traditie opgebouwd van het inzetten van IBT-achtige evenementen waarin architectuur werd ingezet om bijvoorbeeld de grenzen van de stad (Stadsmarkeringen) of het centrum van de stad (What a Wonderful world) onder de aandacht te brengen en te transformeren.
- Het relevante gebied in Groningen is niet zozeer de hele provincie, ook niet de stad Groningen, maar eerder de verbinding tussen de stad Groningen en het Ommeland. Met de stad als economische motor en de regio als transformatiegebied.
- Een opgave van de IBT zal zijn om de projecten die verspreid door de provincie gerealiseerd worden, zichtbaar en vindbaar te maken niet alleen voor de lokale bevolking maar ook voor de (inter)nationale bezoekers.
- Een andere opgave zal zijn het inzetten van ontwerpmiddelen en kennis om de Groningers mee te laten beslissen over de ruimtelijk-economische ontwikkelingen van hun woonomgeving en hun provincie.
- Een derde opgave zal zijn het realiseren van relevante projecten waarin de integraliteit van de opgave – veiligheid, energie, economie, cultuur – op verschillende schaalniveaus zal worden gedemonstreerd.

Vanuit deze conclusies komen wij tot de volgende aanbevelingen. Deze zijn ingedeeld volgens de categorieën Software (kennis en ideeën), Orgware (organisatievorm en financiering) en Hardware (de fysieke gedaante van de IBT)

Aanbeveling 1. (Software)

Er zijn genoeg aanleidingen om een IBT Groningen te organiseren parallel aan de activiteiten van de NCG/de Overheidsdienst. De wenselijkheid en noodzaak van deze IBT zit echter niet primair in de fysieke opgave van het aardbevingsbesteding maken en de restauratie of vervanging van beschadigde gebouwen, noch in het genereren van de kennis die hiervoor noodzakelijk is. Een IBT Groningen kan verschil maken als zij:

- Zich richt op de integrale opgave voor Groningen op verschillende schaalniveaus,
- Daarbij thema's als eigen zeggenschap, participatie en autonomie centraal stelt, van de individuele woning tot de collectieve opgaven op de schaal van stad en regio.
- De lokale ondernemingskracht en organisatiekracht mobiliseert en deze koppelt aan lokale maar ook (inter)nationale vernieuwingen op het gebied van interactief ontwerp, *community architecture*, *serious gaming* en aanverwante ontwerprichtingen en disciplines. Toegepast op opgaven zoals energietransitie, schadeherstel, aardbevingsbestendig bouwen, cultureel erfgoed, krimp.

Aanbeveling 2. (Orgware)

Een IBT Groningen die als thema heeft de eigen zeggenschap en de integrale opgave, heeft de meeste kans als zij relatief kleinschalig is, zich met name richt op het versterken en verbinden van bestaande initiatiefnemers en een autonome positie heeft ten opzichte van de Overheidsdienst Groningen. Daarvoor zijn de volgende acties van belang.

- Creëer een IBT die bestaat uit een klein team van externe, zelfstandige experts. Definieer hun taak als die van Curators in de zin van het signaleren van opgaven, koppelen aan ontwerpexpertise en kennis, presenteren van de resultaten. Geef hun de vrijheid voor het innemen van autonome posities, tussen de instituties en de bevolking in. Het voordeel van een kleine flexibele organisatie is dat deze direct kan beginnen en kan inspelen op de lopende initiatieven, maar ook zelf de nog ontbrekende analyses, onderzoeken en/of projecten kan initiëren.
- Stel een duidelijke tijdslijm aan deze IBT organisatie, minimaal vijf jaar, maximaal 10 jaar. Eventueel kan dit gefaseerd gebeuren: eerst vijf jaar, dan een evaluatie en een beslissing over de lengte van een tweede fase.
- Financier de IBT niet slechts vanuit de Overheidsdienst, maar ook vanuit de stad Groningen, de gemeenten in de provincie en de provincie, zodat zij niet volledig afhankelijk is van één instantie, noch daar exclusief mee geassocieerd kan worden. Kies daarbij voor de vorm van een stichting, met het IBT-team als directie en staf.
- Leg een deel van het meerjarig programma in grote lijnen vast, in samenspraak met de financiers van de IBT. Start met het ontwikkelen van een meerjarig programma voor in eerste instantie vijf jaar, gedurende welke periode op diverse momenten evenementen van verschillende invulling zullen plaatsvinden in aansluiting op de bestaande activiteiten. Na vijf jaar vindt een evaluatie plaats waarna kan worden besloten te kiezen voor een vervolgperiode.

Aanbeveling 3. (Hardware)

Een IBT Groningen heeft een complexe opgave in zowel het bieden van plekken waar de bevolking en professionals samen kunnen komen om over de toekomst van de regio te praten en daaraan te ontwerpen, het verbinden van stad en ommeland in een route aantrekkelijk voor bezoekers, het op compacte wijze tonen van de resultaten en het onderzoek. Ook moet de IBT Groningen na haar bestaan een ruimtelijke erfenis nalaten die relevant blijft voor de provincie. Daarvoor adviseren wij:

- Maak een Lijn door het Ommeland die de verschillende projecten met elkaar verbindt, en die daarbij de binnenstad van Groningen verbindt met het epicentrum van het aardbevingsgebied.
- Creëer een IBT hoofdkwartier ergens aan deze route die fungeert als een laboratorium, een platform en een forum voor het met Groningers en professionals vormgeven aan de toekomst van de leefomgeving, van de onmiddellijke woonomgeving tot de regio.
- Maak in de binnenstad van Groningen, op een plek waar de verschillende routes naar de Ommelanden bij elkaar komen, een Dépendance van de IBT. Gebruik deze als een showcase voor de resultaten en een startpunt voor de (inter)nationale bezoekers die vanaf hier de Lijn naar Loppersum langs de IBT projecten kunnen volgen.
- Het Platform op locatie zowel in de stad als in de provincie Groningen kan direct operationeel worden. De Dependance in de stad, waar het platform ook een fysieke plek zal krijgen, kan ook op korte termijn starten, zodat de zichtbaarheid voor het publiek vanaf het begin geborgd wordt.

Colofon

Deze verkenning is in opdracht van het Ministerie van Economische Zaken en de Nationaal Coördinator, de heer J.G.M. Alders, uitgevoerd door Crimson Architectural Historians, De Zwarte Hond en de Stadsbouwmeester Groningen.

- CRIMSON Architectural Historians 5.1.2e

5.1.2e

5.1.2e

CRIMSON is opgericht in 1994 in Rotterdam toen het bureau onderdeel werd van het projectteam Leidsche Rijn, om een masterplan voor de uitbreiding van Utrecht ontwikkelen.

Sindsdien heeft CRIMSON haar werk voortgezet met het bestuderen van de geschiedenis van steden, als wel met het bijdragen aan de praktijk van het ontwerpen aan -en de ontwikkeling van- steden. CRIMSON ziet de stad als object van studie. CRIMSON ontwerpt voor de stad, onderzoekt het, transformeert het, geeft lezingen, schrijft teksten en maakt er boeken over, laat het zien in tentoonstellingen en kunstwerken, studeert, geeft advies en formuleert beleid. CRIMSON werkt binnen een netwerk van architecten, stedenbouwkundigen, onderzoekers, kunstenaars, bestuurders, universiteiten, ondernemers en ontwikkelaars in Nederland en buitenland.

Crimson
ARCHITECTURAL HISTORIANS

- De Zwarte Hond is een ontwerpbureau opgericht in 1985 en heeft sinds 2015 negen partners. Binnen de steeds complexer wordende wereld kan het negenkoppig collectief elke ruimtelijke ontwerpogave van antwoorden voorzien. De partners hebben een schat aan kennis en ervaring die bij elk project in wisselend verband wordt ingezet. Daarnaast zorgen zij ervoor dat het bureau sterk geworteld blijft in de maatschappij. De partners zijn verantwoordelijk en inhoudelijk betrokken bij alle architectonische en stedenbouwkundige ontwerpen, ondersteund door kleine, flexibele teams van medewerkers. Doordat het bureau in Groningen, Rotterdam en Keulen is gevestigd, steden met elk eigen maatschappelijke, economische en ruimtelijke condities, wordt de kennis verbreed en de lokale betrokkenheid verdiept.

DeZwarteHond.

Dank zijn we verschuldigd aan de volgende personen, waarmee gesprekken zijn gevoerd:

- Peter Kuenzli, gedelegeerd opdrachtgever voor deze opdracht als kwartiermaker Overheidsdienst Groningen, waarmee regelmatig afstemming heeft plaatsgevonden
- 5.1.2e, directeur ABT Wassenaar, constructeur
- Jan Emmo Hut, Directeur Erkenningsregeling, CVW
- 5.1.2e, eigenaar en initiator van 5.1.2e
- 5.1.2e, stedenbouwkundige, o.a. Provincie Fryslân en Academie van Bouwkunst Groningen
- 5.1.2e Overheidsdienst Groningen
- Jan Kleine, kwartiermaker Overheidsdienst Groningen

Voor gebruikte bronnen, zie de voetnoten en de bijlagen

Rotterdam/Groningen, juli 2015

Bijlagen

- 1. Beleidsgeschiedenis Groningen:
Groningen en het Rijk, rijksbeleid en regio**
- 2. Huidige situatie bouwpraktijk en
ontwerpexpertise van de aardbevingsopgave**
- 3. Internationale voorbeelden van energietransitie**
- 4. Analyse van 18 IBT's en vergelijkbare architectuur manifestaties**
- 5. Organogram organisatie aardbevingsopgave Groningen**
- 6. Analyse landschappelijke identiteit Groningen**

Bijlage 1

Beleidsgeschiedenis Groningen: Groningen en het Rijk, rijksbeleid en regio

Korte algemene voorgeschiedenis Groningen en ommeland

Het is al van oudsher dat Groningen, of Stad, een innige en tegelijkertijd complexe band heeft met haar ommelanden. Door de grote buitenstadse gebieden die de stad in bezit of onder invloed kreeg (Gorecht, Oldambten, Westerwold, Ommelanden en het grootste deel van Friesland in ondergeschikte positie) wist Groningen vanaf de middeleeuwen een grote macht te zijn in de regio. Met haar belangrijke handelspositie (stapelrecht, lid van de Hanzen) en later de exploitatie van de veenkoloniën verdiende de stad veel geld en wist zij het landschap op grote schaal te veranderen, o.a. met de aanleg van een kanalenetwerk. In de 15^e eeuw beschouwde Groningen zichzelf als vrije rijksstad. Hoewel de stad en het Gorecht sinds 1040 officieel deel uitmaakte van het Bisdom Utrecht heeft Groningen zich altijd onafhankelijk opgesteld. Regelmatig stonden Stad en Ommeland tegenover elkaar in de loop der tijd, zoals tijdens de Tachtigjarige oorlog, en in de 17^e eeuw hebben ze zich wel samen aangesloten bij de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden maar een van de weinige beslissingen die ze echt samen namen was de oprichting van een eigen Academie in 1614. Zo is het dat de Groningers en Friezen (en Drenthen) van het platteland en de dorpen altijd met argwaan de Stadjes hebben beschouwd. Pas in de 19^e eeuw ontstond trouwens een echte provinciale/Groningse identiteit (hiervoor was het Stad en Ommeland) en was er pas sprake van 'Groningen' voor de stad en ook van 'Groningers' voor de bewoners van het ommeland. In de 19^e eeuw kwam ook de landbouw tot grote bloei, met name de akkerbouw op de zeeklei beleefde in het derde kwart van eeuw een ongekende voorspoed met herenboeren en boerderijen die uitgroeien tot ware kastelen. Men bouwde toen de Korenbeurs in de stad. In de Veenkoloniën kwam met de verbouw van graan de strokartonindustrie op en met die van de aardappelen de aardappelmeelindustrie die het gebied zouden domineren (industrieën o.l.v. herenboeren en later boerencoöperaties).

Jaren 50-60, Regionaal industriebeleid

Vanaf de jaren 50 ontstaat een groeiende relatie van afhankelijkheid van Groningen (en andere gebieden) aan Den Haag door een zich tot de dag van vandaag doorontwikkeld subsidie en steunbeleid. Er ontstond in het kader van de wederopbouw een regionaal-economisch beleid gericht op het versterken van regio's die achterop raakten t.o.v. de nationale economie. De directe aanleiding voor de ontwikkeling van regionaal beleid was de sociale nood in Emmen in 1948. Doordat de werkgelegenheid in de veengraverij was ineengestort was hier een enorm hoge werkloosheid en armoede het gevolg. De overheid verbeterde de infrastructuur, liet dertig bruggen bouwen en verbeterde de Hoogeveensevaart. Dit Welvaartsplan Zuidoost Drenthe zou het model worden voor acht andere ontwikkelingsgebieden. Deze werden op basis van werkloosheidscijfers en voorspellingen van de bevolkingsgroei geselecteerd. Bijvoorbeeld in ontwikkelingsgebied Zuidwest Groningen werd een snelweg met daaraan twee industrieterreinen aangelegd.

Het regionale industriebeleid ontstond bovendien vanuit het Keynesiaanse gedachtegoed: waar de markt faalt heeft de overheid een taak. Men streefde naar zo min mogelijk sociaal-economische verschillen binnen Nederland. De economische politiek stond in deze periode daarbij geheel in het teken van industrialisatie. Voorwaarde scheppend beleid voor fabrieken werd geïmplementeerd om de economie te stimuleren: door de aanleg van infrastructurele werken en het stimuleren van onderwijs bijvoorbeeld. Bovendien kregen fabrieken subsidies (bijvoorbeeld in de vorm van een lagere gasprijs) en belastingvoordelen

Eind jaren 50 werd de industriepolitiek uitgebouwd met vestigingspremies, subsidies voor ondernemers die fabrieken in ontwikkelingsregio's bouwden. Bijvoorbeeld de Noorderkorting; bedrijven in het noorden kochten tegen een gereduceerd tarief gas. Hiervan profiteerden Groningen, Friesland,

Drenthe, Zuid-Limburg, Brabant, de Kop van Noord-Holland en Zeeland.

Al dit beleid werd vanuit het ministerie van EZ in Den Haag in hoofdlijnen bepaald en in de provincies uitgewerkt.

Spreidingsbeleid

Medio jaren 50 werd regionaal-economisch beleid aan het ruimtelijk spreidingsbeleid van de bevolking gekoppeld. De snelle groei van de bevolkingsdruk in het westen van het land en de prognoses die daarop gebaseerd werden zorgden voor dystopische toekomstbeelden. Het regionale industriebeleid bleek heel geschikt te zijn voor het nastreven van bevolkingsspreiding; fabrieken zorgden voor groeiende werkgelegenheid en indirect voor groei in de handel en dienstensector. Ontwikkelingskernen zoals Emmen en Drachten, waar zich de diensten en retail concentreerden, werden tot 'trekpaarden' van het omliggende gebied bestempeld en hebben zich in de jaren vijftig en zestig ontwikkeld tot economische, sociale en culturele centra van de regio.

Voorbeelden van bedrijven die uit de regionale industriebeleid voortkwamen:

- Aldel, later Klesch Aluminium Delfzijl, 1966. Het dorp Heveskes is hiervoor afgebroken (voor het industrieterrein Osterhorn zijn ook Oterdum en Weiwerd afgebroken). In 2013 ging het bedrijf failliet door de hoge energieprijzen, het kreeg een overbruggingskrediet (8 mln) van de Provincie en legde een directe verbinding met het Duitse energienet aan om hoge energiekosten te omzeilen. Maart 2015 doorstart van het bedrijf.
- Eemshaven (vanaf 1968, 1973 geopend)

Jaren 70-80, ontwikkelingshulp versus 'krachtregio's'

Aan het einde van de jaren 60 veranderde de maatschappelijke context waaruit het regionale industriebeleid voortkwam. Een scherpe daling van het geboortecijfer zorgde voor een demografische trendbreuk waardoor het schrikbeeld van de overvolle Randstad uitgewerkt raakte. Bovendien leek eind jaren zestig de rek uit economische groei te zijn verdwenen en waren de afzetmarkten voor de massagoederen die in de fabrieken werden geproduceerd verzadigd. Vervolgens kwamen de oliecrises van 1973 en 1979 waardoor de brandstofprijzen extreem stegen. Vele fabrieken moesten sluiten en in sommige regio's verdwenen nagenoeg hele sectoren, zoals de textiel uit Twente en de strokarton uit Oost-Groningen. Er werd gesaneerd, geïnvesteerd in automatisering en productieprocessen werden verplaatst naar opkomende economieën in Zuid-Europa en Zuidoost-Azië.

De eerste reactie hierop was juist het regionale en spreidingsbeleid te intensiveren. Kabinet Den Uyl (1973-1977) ontwikkelde en breidde allerlei regionaal beleid uit. Zo werden de Regionale Ontwikkelingsmaatschappijen (ROMs) opgericht met specifiek doel de regionale achterstanden weg te werken.¹ In de ROMs werken de staat (Min. EZ) en de Provincies samen. Van de ROMs heeft alleen de Noordelijke Ontwikkelingsmaatschappij nog officieel deze specifieke doelstelling, de andere ROMs zijn zich gaandeweg exclusief gaan richten op de succesvolle sectoren of de sectoren met grote potentie.² De (NOM) werd als eerste opgericht in '74 en mede gefinancierd vanuit de gasbaten. Een ander beleid was het overplaatsen van hoofdkantoren van Rijksdiensten van het westen naar het zuiden en het noorden. Zo verhuisden de hoofdkantoren van PTT/KPN en later de Studiefinanciering naar Groningen, en de dienst Kentekenregistratie naar Veendam.

1 Er zijn vier ROMs vanuit het Ministerie van EZ opgezet: de Noordelijke Ontwikkelingsmaatschappij (Groningen, Friesland, Drenthe), Oost NV (Gelderland, Overijssel), Brabantse Ontwikkelings Maatschappij (Noord-Brabant), Limburgs Instituut voor OntwikkelingsFinanciering (LIOF). In andere regio's zijn later gelijksoortige organisaties opgezet voor het stimuleren van de economie maar hierin is het Rijk geen partner.

2 Dit lijkt wellicht een onbelangrijk onderscheid maar de verschuiving van steun en ontwikkelingsbeleid naar stimulerings- en innovatiebeleid betekent in de regio bijvoorbeeld dat de aandacht en geld uitsluitend naar de grote steden of 'hotspots' aldaar gaat en niet meer naar het platteland of de 'coldspots'.

De tweede reactie was de kritiek op regionale ontwikkeling serieus te nemen: het idee dat ondermaats presterende gebieden met industriesubsidies tot ontwikkeling werden gebracht werd door economen ter discussie gesteld. In navolging van economen (bijv. Joseph Schumpeter) beargumenteerden politici en beleidsmakers dat investeringen in nieuwe productieprocessen nodig waren om het verouderde bedrijfsleven nieuw leven in te blazen. De Commissie Wagner adviseerde in 1981 vooral in hoofdaandachtsgebieden te investeren (rapport 'Een nieuw industrieel elan'). De economische vernieuwing, waaraan op een gegeven moment 'innovatie' werd gekoppeld, kreeg een sectorale aanpak vanuit het economische beleid. De befaamde woorden van Wagner: 'Don't back the losers, but pick the winners'.

Vanaf eind jaren zeventig was de slogan 'regio's op eigen kracht', elke regio werd geacht een of meerdere kansrijke sectoren te bezitten. I.p.v. algemene industriesubsidies te geven ondersteunde het regionale beleid deze kansrijke sectoren nu met specifieke projecten en programma's. De focus werd ook gedifferentieerder, niet meer alleen industrie. Zo ontstonden in de loop van de jaren 80 specifieke programma's voor de dienstverlenende sector en het toerisme. In de plaats van industriepremies en infrastructuursubsidies kwam het stimuleren van de kenniseconomie door het bevorderen van netwerken en innovatieve projecten. Men zou dit regionaal innovatiebeleid kunnen noemen (Marijn Molema).

Jaren 90 tot en met heden

Dit beleid wordt steeds verder uitgebouwd tot en met het Topsectorenbeleid (minister EZ, Verhagen) vanaf 2010. Men ging ervan uit (zonder specifiek bewijs) dat de sterke sectoren in de grote steden lagen, deze gebieden zouden de meeste groei genereren. Dit geografische vooroordeel werkte in het voordeel van bepaalde delen van NL, mainports Amsterdam (Schiphol) en Rotterdam (haven), Eindhoven (Philips), en andere steden werden nu stedelijk knooppunt genoemd (Vierde Nota Ruimtelijke Ordening).

In 1995 werd het Fonds Economische Structuurversterking (FES) opgericht om de meevallers in de aardgasbaten te investeren in infrastructuur en sinds 2005 in de kenniseconomie (beheerd door ministeries van Financiën en Economische Zaken). In 2011 is het fonds opgeheven en sindsdien vloeien de baten weer geheel in de algemene middelen. De Betuweroute en de HSL zijn hieruit gefinancierd. Een groot deel is gegaan naar de begroting van het Ministerie van Verkeer en Waterstaat. Uit een onderzoek gedaan in 2006 (i.o.v. Samenwerkingsverband Noord-Nederland, SNN) blijkt dat slechts 1% van het geld uit de aardgasbaten specifiek terecht is gekomen in Friesland, Groningen en Drenthe

Maar tegelijkertijd ...

Toch bleef er geld stromen naar de oude steunregio's hoewel er niet over gesproken werd en de begrippen als 'structuurzwak' en 'achtergebleven regio's' uit het discours werden gehouden; het moest gaan om de sterke kanten van de regionale economie, steunprogramma's waren taboe geworden want dat impliceert zwakte. Oude instrumenten als de Industrie Premiereregeling (1967) werden gewoon gecontinueerd. Bijvoorbeeld eind jaren negentig werd nog een structuurversterkend pakket van maatregelen gefinancierd vanuit Den Haag: 'Kompas voor het Noorden, Ruimtelijk-economisch ontwikkelingsprogramma Noord-Nederland 2000 t/m 2006'.

Compensatiebeleid

In 1997 bracht commissie ruimtelijk-economisch perspectief Noord-Nederland (de commissie-Langman) een rapport uit waarin werd aanbevolen geld vrij te maken voor de regionale ontwikkeling van Noord-Nederland. De commissie concludeerde dat Noord-Nederland een economische achterstand had t.o.v. de rest van NL en dat het niet onredelijk was een deel van de aardgasbaten aan te wenden voor structuurverbetering. De commissie adviseerde een steunfonds van ca. 4,5 miljard op te zetten. Daarnaast adviseerde Langman opnieuw de mogelijkheid van de aanleg van de Zuiderzeelijn te onderzoeken. Minister Jorritsma van Verkeer&Waterstaat heeft 2,73 miljard euro vrijgemaakt voor

de aanleg van de lijn die in 2010 zou moeten starten. In 2005 zou een 'prijsvraag' voor ideeën voor de bouw, financiering, exploitatie en onderhoud van de lijn van start gaan maar deze werd afgeblazen onder invloed van het eindrapport van de Tijdelijk Commissie Infrastructuurprojecten (o.l.v. Adri Duivesteijn) waarin scherpe kritiek werd geuit op de gang van zaken bij grote infrastructuurprojecten, vooral op de besluitvormingsprocessen. Men ging de rentabiliteit van de lijn weer eens grondig onderzoeken en men kwam tot de conclusie dat de grote investering die de lijn vergde nauwelijks zou bijdragen aan het versterken van de economie in Noord-Nederland en verbeteren van de interne bereikbaarheid van de Noordvleugel van de Randstad. In 2007 werd door de Tweede Kamer de Zuiderzeelijn definitief afgeblazen. Ter compensatie werd een deel van het geld dat gereserveerd was voor de lijn (2,16 miljard) geoormerkt voor projecten ter verbetering van de infrastructuur in Noord-Nederland.

RSP

De projecten die met dit compensatiegeld worden gefinancierd noemt men het Regiospecifiek Pakket (RSP) Zuiderzeelijn. Een deel van de financiering gebeurt door de provincies en gemeenten. De projecten betreffen vooral het verbeteren van de bereikbaarheid maar zijn ook gericht op het verbeteren van de economie van de regio. De projecten in Groningen o.a.:

Infrastructuur en vervoer:

- Ontsluitingsweg Noordwest Groningen
- Zuidelijke Ringweg Groningen
- Facelift Noordelijke stations
- Spoorlijn Groningen-Veendam
- Extra sneltreinen Groningen-Leeuwarden
- Trein Veendam-Stadkanaal
- Verbetering spoorverbinding Groningen-Bremen
- Infra Q-liners en HOV-bus
- Verbetering busverbinding Groningen Leek/Roden
- OV in stad Groningen

Economieversterkende projecten:

- *Stad*

- IT Academy Noord
- Versterking techniek MBO's
- Plan Grote Markt Oostzijde
- Eriba: Onderzoek naar veroudering
- LifeLines: Onderzoek naar gezondheid
- Arbeidsmarkt- scholingsprogramma
- International Business Talent
- Versterking Innovatieve bedrijvigheid

- *Ommeland*

- Recreatieve vaarverbinding Woldmeer
- Recreatieve poort Lauwersoog
- Eemahaven, Energy Valley 4 (duurzame energie)
- Marconiproject
- Opwaardering Termunterzijldiep
- Blauwe Stad, havenkwartier (recreatie/toerisme)

Waddenfonds

Het Waddenfonds is een speciaal fonds dat is opgericht in 2004 en in 2007 van start is gegaan. Het doel van het Waddenfonds is het beheer van de Waddenzee te verbeteren en de economie en ecologie in het Waddengebied te versterken. Het fonds is ingesteld naar aanleiding van de gasboringen onder de Waddenzee. Een compensatiefonds dus. Vanaf 1 januari 2012 zijn de provincies (Groningen, Fryslân en Noord-Holland) verantwoordelijk voor het Waddenfonds. Het fonds subsidieert

projecten die binnen vier thema's vallen:

- Natuur en water
- Werelderfgoed, toerisme, recreatie, landschap en cultuurhistorie
- Duurzame ontwikkeling Havens en Energietransitie
- Landbouw en visserij

Voor de periode 2017 t/m 2017 krijgt het fonds bijna 137 miljoen van het Rijk. In 2014 had het Waddenfonds bijna 40 miljoen euro beschikbaar voor projecten. Organisaties die een bijdrage uit het fonds ontvangen moeten zelf ook geld investeren/erbij zoeken.

De nieuwste compensatie

Naar aanleiding van de aardbevingen in Groningen die steeds vaker voorkomen en sterker worden is een speciale overheidsdienst opgericht die sinds 1 juni 2015 actief is. Hierin zijn verschillende ministeries van het rijk vertegenwoordigd naast de provincie en gemeenten in het gebied. O.l.v. een Nationaal Coördinator, Hans Alders, gaat de dienst in ieder geval tot 2018 1,2 miljard uitgeven om de leefbaarheid en veiligheid van Groningen te vergroten. Het zal gebruikt worden voor het versterken van gebouwen, huizen en infrastructuur en zal geïnvesteerd worden in de leefbaarheid, de regionale economie en duurzaamheid.

Conclusie

Groningen heeft vanaf de Tweede Wereldoorlog steeds extra subsidies of steun ontvangen. In eerste instantie ging het om regionaal economisch beleid en was Groningen één van de economisch achterblijvende regio's in Nederland waar vanuit het rijk extra investering naartoe ging. Dit was in de jaren 50 en 60 vooral gericht op industrialisatie en betrof dan ook vooral ondersteuning van de industrie. Ook werd er extra geld geïnvesteerd vanuit het spreidingsideaal. Ondanks de andere invalshoek die de overheid vanaf de jaren 80 inneemt, i.p.v. ontwikkelingshulp voor achtergebleven regio's het versterken van succesvolle sectoren en gebieden, blijft er stilzwijgend financiële steun gaan naar de 'achtergebleven' regio's. Groningen krijgt bovendien specifiek compensatiegeld vanwege de gaswinning en gevolgen daarvan. In eerste instantie is het extra geld dat daarvandaan komt gering (1% van de baten) maar vanwege de succesvolle lobby tegen de winning in de Waddenzee werd het Waddenfonds gecreëerd en nu is recent vanwege de verergering van de aardbevingen een speciale overheidsdienst met begroting opgericht. Deze heeft een eigen budget om de schade te herstellen en de leefbaarheid en economie te verbeteren in Groningen.

Deze geschiedenis laat zien dat er een complex afhankelijkheidsrelatie tussen Groningen en het Rijk bestaat. Het Rijk heeft zich in het begin paternalistisch opgesteld en het achtergebleven Groningen financieel extra ondersteund maar tegelijkertijd was de provincie een van de belangrijkste inkomstenbronnen voor de rijkskas. Uiteindelijk is maar een zeer klein deel van de aardgasbaten naar Groningen gegaan en blijkt nu de laatste jaren dat de schade die de boringen met zich meebrengen veel groter zijn dan verwacht. Het vertrouwen in het Rijk en de NAM is tot een dieptepunt gezakt en de Groningers voelen zich bedrogen en als een wingewest behandeld zonder adequate compensatie. Terwijl met de aardgasbaten enorme projecten als de Westerscheldedam en de HSL en Betuwelijn zijn bekostigd, vond de overheid de investering in de Zuiderzeelijn niet rendabel genoeg. De compensatie voor de bevingsschade komt te laat en is volgens de Groningers en ook verschillende deskundigen lang niet genoeg om de alle schade te bekostigen.

Bronnen:

Belia Heilbron, Hoe de overheid de zware industrie met miljoenen overeind houdt, in: De Correspondent, 24 februari 2014.

Marijn Molema, Naoorlogs sociaal-economisch beleid doorgelicht, in: Openbaar Bestuur, mei 2012, p. 22-27.

Meindert Schroor, Stadstaat Groningen, De Groninger stadsrechten en buitenbezittingen 1612-2000,

REGIO-Project Uitgevers, Groningen 1999.

Peter de Waard, Is 2,5 miljard compensatie voor Groningen genoeg?, in: de Volkskrant, 18 januari 2014.

NPO Andere Tijden, aflevering Aardgas als smeerolie,

websites:

<http://www.provinciegroningen.nl/uitvoering/verkeer-en-vervoer/projecten-regiospecifiek-pakket/>

https://nl.wikipedia.org/wiki/Fonds_Economische_Structuurversterking

<https://www.nom.nl/>

http://www.infrasite.nl/projects/project.php?ID_projecten=376

<http://www.veenkoloniaalmuseum.nl/collectie/industrie/>

<http://www.npogeschiedenis.nl/nieuws/2015/februari/Problemen-met-bodemdalingen-in-Groningen-in-1962-voorzien.html>

<http://www.gasinbeeld.nl>

<http://www.historisch-emmen.nl/historie/veen-krotten-branden/vkb01.htm>

<http://redactie.dvhn.nl/aardbevingen/>

<http://members.home.nl/jeroen.westendorp/vanwerven/oosterhorn.html>

https://nl.wikipedia.org/wiki/Regionale_ontwikkelingsmaatschappij

<http://www.rtlnieuws.nl/economie/home/provincies-630-miljoen-voor-ondernemer-beschikbaar>

Bijlage 2

Huidige situatie bouwpraktijk en ontwerpexpertise van de aardbevingsopgave

Het effect van gaswinning in dit gebied zijn aardbevingen die schade aan gebouwen en infrastructuur tot gevolg hebben. De magnitude (Peak Ground Acceleration, PGA) van de bevingen lijkt toe te nemen met voortgaande winning van het gas op deze schaal. Het veiligheidsrisico in en om de gebouwen zal verlaagd moeten worden. Om dit te bereiken is door de NAM ook een aantal maatregelen voorgesteld en in werking gezet;

Gerichte vermindering van de gaswinning de komende drie jaar en de veiligheidscontour.

In 2014 is door allerlei partijen in binnen-en buitenland onderzoek verricht naar de gevolgen van gaswinning in dit gebied en na advies van het Staatstoezicht op de Mijnen (SodM) is nu besloten de gaswinning extra te verminderen in 2015 en 2016. Dit zou moeten leiden tot een lagere magnitude en daarmee minder risico en mogelijk een kleinere contourlijn waarbinnen schade verwacht wordt. De effecten van lagere gaswinning kunnen nog niet in harde conclusies omgezet worden, maar het verkleinen van de PGA contour zal onherroepelijk leiden tot kleinschaliger maatregelen in een kleiner gebied. Daarmee is het ook onzeker over hoeveel gebouwen het uiteindelijk zal gaan.

Grootschalige bouwkundige versterking van gebouwen en infrastructuur met een daarbij behorende schadeafhandeling voor de betreffende bewoners/eigenaar.

Op dit moment wordt er nog steeds gedebatteerd over de aanpassing van het bouwbesluit met rekenregels in aardbevingsgebieden. Dit moet resulteren in een nieuwe NPR. Deze NPR voor aardbevingsbestendige gebouwen sluit aan op Ecode 8 (NEN-EN 1998-serie) 'Ontwerp en berekening van aardbevingsbestendige constructies'. En zal uiteindelijk onderdeel zijn van de bouwverordening. Dat betekent dat voor nieuwbouw de ontwerprichtlijn gebaseerd zal zijn op een individueel plaatsgebonden risico van 1 : 100.000.

De onduidelijkheid in de te hanteren normen resulteert in onzekerheid tot welk niveau en binnen welke contour deze maatregelen nodig zijn. Voor de bestaande bouw lijkt nu bijvoorbeeld een tijdelijke norm te gaan gelden van een individueel plaats gebonden risico van 1 : 10.000. Hoe lang is tijdelijk hierin en in hoeverre is het later optrekken van de norm naar 1 : 100.000 realistisch, zijn nog te beantwoorden vragen. Hierdoor blijft het moeilijk om een inschatting te maken van de grootte van de versterkingsopgave, de zwaarte van de te nemen maatregelen en de verhouding versterking – sloop/ nieuwbouw.

70% van de woningen binnen de aardbevingscontouren zijn in particulier eigendom, welke de versterkingsoperatie een specifiek particulier karakter geeft. Dat maakt ook dat generieke en industriële oplossingen moeilijk toepasbaar zijn, terwijl de schaal van de opgave en het voorgestelde tempo van de uitvoering hier wel om zouden vragen.

Het Centrum Veilig Wonen(CVW) is opgericht om deze grootschalige operatie uit te voeren. In 2015 zullen de eerste 3000 woningen versterkt worden en in 2016 is er capaciteit voor 5000 woningen/ gebouwen. Daarnaast zijn door de NAM een aantal in het gebied het meest voorkomend types gebouwen aangekocht. Om aan de hand van deze types oplossingen te onderzoeken en te testen op aardbevingsbestendigheid. Samen met marktpartijen(ontwerpconsultaties in de vorm van prijsvragen), TNO en de TUD wordt gewerkt aan een 'open' ontwerpcatalogus met bouwkundige details op verschillende niveaus. Hieruit kunnen bewoners en bouwers dan de gewenste oplossing kiezen.

Het CVW is ondertussen de capaciteit en competenties aan het organiseren voor het bouwkundig versterken. Zij inventariseert en 'erkent' bedrijven die aan de opgave willen en kunnen werken. De bouwkundige en constructieve kennis benodigd voor de opgave is lokaal aanwezig. Uit alle onderzoeken blijkt dat veel huizen uiteindelijk met traditionele bouwkundige oplossingen aardbevingsbestendig kunnen worden gemaakt. Bijzondere gebouwen als rijksmonumenten en civieltechnische gebouwen zullen mogelijk extra eisen stellen. Vooralsnog blijkt uit de bestaande inventarisaties en onderzoeken dat er genoeg bekende bouwkundige oplossingen voor versterking mogelijk zijn. Ook de wijze van uitvoering lijkt redelijk traditioneel en maakt het mogelijk deze ook uit te voeren met lokale aannemers en onderaannemers met hun personeel. De capaciteit lijkt nu nog niet voldoende te zijn, daarvoor zullen opleidingen opgezet worden, en geworven worden buiten de regio.

Het effect van aardbevingsbestendig maken van gebouwen leidt overigens wel tot een veiliger situatie maar garandeert geen uitsluiting van toekomstige nieuwe schades in de vorm van scheuren en dergelijke. Het is de vraag waar het evenwicht ligt tussen het duurzaam aardbevingsbestendig maken van gebouwen en de keuze dat sloop mogelijk een betere oplossing is. Dat zal sterk afhankelijk zijn van de bouwkundige staat en de constructieve opzet van deze gebouwen.

Wanneer voor deze versterkingsoperatie door het hanteren van strakkere veiligheidsnormen (IPR van 1:100.000) voor andere, rigoureuze oplossingen (moeten) kiezen, is het wel degelijk de vraag of de capaciteit van de lokale aannemers voldoende is. Er moet dan worden gezocht naar meer geïndustrialiseerde en rationelere bouwoplossingen. De belangrijkste kwestie is daarbij: Hoe lokaal en vraag specifiek te ontwerpen en te bouwen met efficiëntere en niet traditionele methodes?

Bijlage 3

Internationale voorbeelden van energietransitie

In het kader van de verkenning is onderzoek gedaan naar de buitenlandse voorbeelden van energietransitie om een indruk te krijgen wat de stand van zaken is rond dit onderwerp. Aanleiding voor dit deelonderzoek is dat er voor de toekomstkansen van Groningen veel wordt gesproken over de provincie in relatie tot de energietransitie naar duurzame energie. Het moment van het afbouwen van de gasproductie heeft zich inmiddels aangediend en kan een kans betekenen voor Groningen om in de toekomst een serieuze slag te maken met het loskoppelen van het reguliere energie netwerk en op termijn zelfs volledig off grid te gaan. Er zijn een aantal landen te noemen die in tegenstelling tot Nederland al verregaande stappen hebben genomen in de overstap van traditionele energie naar duurzame energie en daardoor als voorbeeld genomen kunnen worden voor de Groningse situatie.¹

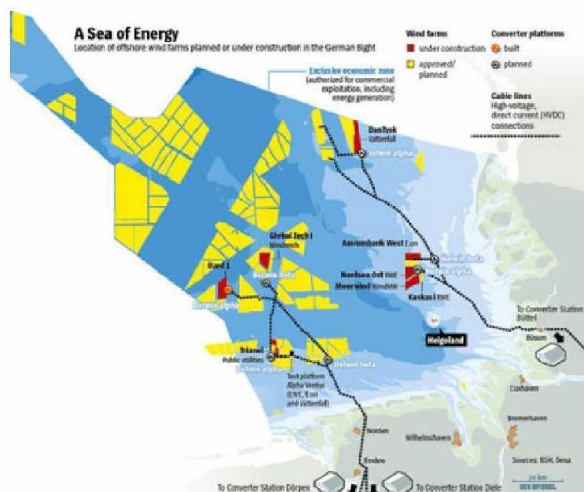
Een voor Groningse context interessant land is Japan. Daar vormde de zeebeving die in 2011 leidde tot de desastreuze kernramp Fukushima de directe aanleiding voor een radicale switch in het energiebeleid van de Japanse regering, die van kernenergie overging naar de opwekking van duurzame energie. Voorafgaand aan de ramp in Fukushima lag de nadruk in Japan vrijwel volledig op het opwekken van kernenergie, maar na de ramp werden per direct 50 kernreactoren stil gelegd. Destijds was deze ingreep nog bedoeld als een tijdelijke shutdown maar inmiddels heeft de Japanse bevolking zich zo tegen kernenergie gekeerd, waardoor men serieus op zoek moest naar alternatieven. In slechts 2 jaar verdubbelde daar de zonne-energie productiecapaciteit, mogelijk gemaakt door een investeringsimpuls van de overheid. Het beleid bestond onder meer uit een fiscale beloning voor het gebruik van zonne-energie en daarnaast werd het bedrijfsleven verplicht schone energie af te nemen. Veel afnemers van schone stroom zijn boeren, houtbedrijven en andere kleinere bedrijven en particulieren die vervolgens weer optraden als kleine energiecentrales voor andere particulieren. Er worden op verschillende plekken in Japan landschappen ingericht met uitgestrekte velden van zonnepanelen, worden er bergwanden benut voor grootschalige zonne-energie opwekking (Hanwha Q Cells Japan in Oita Prefecture) en kunstmatige eilanden in zee gebouwd voor het opwekken van zonne-energie (Kagoshima Bay). Zelfs in onbruik

Hanwha Q Cells in Kitsuki, Japan

Kagoshima Nanatsujima Mega Solar Power Plant, Japan

¹ De Nederlandse overheid heeft de ambitie uitgesproken om 2020 14% van alle energie duurzaam op te wekken.

geraakte golfterreinen worden benut voor grootschalige zonne-energie productie (oa Kyocera in Kyoto prefecture).² Daarnaast werd door het Japanse bedrijf Panasonic sinds 2011 ingezet op de ontwikkeling van een praktische en hanteerbare thuisbatterij Powerstation (de technologische voorloper van de recentelijk met veel bombarie gepresenteerde Powerwall van elektrische autofabrikant Tesla) die er voor zorgt dat de opgewekte energie ook thuis opgeslagen kan worden en op een later moment verbruikt kan worden. Dit heeft er toe geleid dat Japan in een relatief korte periode van slechts 4 jaar wereldwijd een van de leidende landen is als het gaat om duurzaam opgewekte energie. Er moest een vreselijke ramp gebeuren voordat men deze beslissing nam.

Dichterbij in Europa lopen Duitsland en Denemarken voorop in de wereldwijde energietransitie. Beide landen presenteerden al vrij vroeg hun ambitieuze agenda's voor een transitie in energie opwekking en verbruik. Duitsland wil in 2050 80 procent van de stroom uit duurzame bronnen als wind- en zonne-energie halen. De uitstoot van broeikasgassen moet met 80 tot 95 procent zakken. In 2050 wil Denemarken volledig vrij zijn van olie, kolen en gas. Het Deense Energie Agentschap (DEA) heeft berekend dat dit technisch en economisch haalbaar is. De Deense overheid heeft in 2011 een 'Energie Strategie 2050' opgesteld, bedoeld om het gebruik van fossiele brandstoffen significant te verminderen. De ramp van Fukushima vormde een wake up call en zorgde voor een stroomversnelling van de energietransitie agenda. Met name in Duitsland met de al in 2002 ingezette Energiewende. Dit wordt tot stand gebracht door middel van een top down energiestrategie die is vastgelegd in de Erneuerbare Energien Gesetz (EEG). De maatregelen bestaan grofweg uit royale overheidssubsidies op groene energie en voorrang op het stroomnet. In 1991 was het aandeel groene energie in Duitsland nog maar 5 procent, en is nu gestegen tot ruim 25 procent. Er worden veel discussies gevoerd over de effecten en doelmatigheid van het energiebeleid van beider landen. De transitie vindt immers plaats door grote injecties die gefinancierd worden door de nationale overheden, waarmee de markt feitelijk kunstmatig gereguleerd wordt door de overheid. Het Duitse beleid vertoont bovendien mankementen: kosten worden op de consument afgewenteld en zorgen voor hogere elektriciteitsprijzen. Daarnaast wordt er wel veel energie geproduceerd maar is er niet voldoende infrastructuur die aansluit op het bestaande stroomnet. Het voert te ver om hier in dit stadium van de verkenning op in te gaan. Belangrijk echter is dat de maatregelen die beider

Großbardorf, Duitsland

Rickelshausen, Duitsland

Wolkersdorf, Duitsland

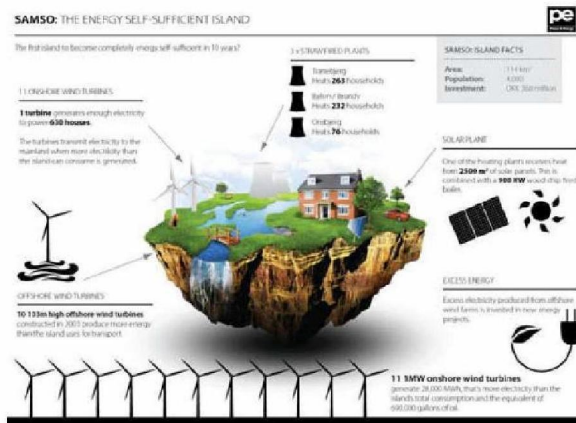

Zernin, Duitsland

² <http://www.businessinsider.com.au/japan-has-started-turning-abandoned-golf-courses-into-solar-power-plants-2015-7>

landen hebben ingevoerd het doel hebben om bewoners direct te laten profiteren van de energie transitie, en daarmee maatregelen te bieden voor het beschikken over hun eigen energie productie.

Een quickscan leidt tot talloze voorbeelden van Duitse dorpen en gemeentes (o.a. Morbach, Feldheim, Bruchsmühlbach-Miesau, Großbardorf, Heligoland) die op eigen initiatief de overstap hebben gemaakt en inmiddels meer duurzame energie produceren dan opmaken. In Denemarken is het meest opvallende en bij het grote publiek bekende voorbeeld van het eiland Samsø in Jutland. Ook daar wordt door een combinatie van windmolens, zonnepanelen en hitteplantages meer geproduceerd dan verbruikt. De aanwezigheid van windmolens in het landschap wordt niet als storend en vervuilend ervaren omdat de opbrengsten er van direct in de portemonnee wordt gevoeld. Søren Hermansen van de Samsø Energy Academy parafraserend over het alom aanwezige ruisen van de windmolens: 'we love this sound, it is the sound of money flowing in the bank.'³

Samsø, Denemarken

In Groningen zelf zijn al een aantal kleinschalige lokale initiatieven opgestart, vaak mogelijk gemaakt met steun van lokale energie coöperatie Gruninger Power maar deze projecten vinden alle bottom up plaats en een serieuze ontwikkeling is nog niet van de grond gekomen.⁴ Ook in het aardbevingsgebied heeft de lokale bevolking interesse getoond in het opwekken van eigen energie en via de Dialoogtafel (tevergeefs) geprobeerd de toegezegde compensatiegelden daarvoor collectief te mogen inzetten. Mocht Groningen de kans grijpen om een serieuze slag met de energietransitie te maken en off grid te gaan dan is het raadzaam om met een IBT de ervaringen in het buitenland verder te onderzoeken en vooral ook te leren van de lessen die daar zijn opgedaan.

Bronnen:

- <http://www.theguardian.com/world/2013/jun/18/japan-solar-energy-fukushima-nuclear-renewable-abe>
- <http://www.ibtimes.com/two-years-after-fukushima-japan-opens-biggest-solar-power-plant-reaching-national-milestone-1455572>
- <http://spectrum.ieee.org/tech-talk/green-tech/solar/japan-plants-renewable-energy-village-in-fukushimas-contaminated-farmland>
- http://www.nytimes.com/2014/09/14/science/earth/sun-and-wind-alter-german-landscape-leaving-utilities-behind.html?_r=0
- <http://www.reuters.com/article/2013/03/26/us-germany-energy-idUSBRE92O0P820130326>
- <http://www.newmainetimes.org/articles/2013/02/06/energy-self-sufficiency-rural-village-style/>
- <http://www.spiegel.de/international/germany/german-offshore-wind-offensive-plagued-by-problems-a-852728-2.html>
- http://www.ens.dk/sites/ens.dk/files/dokumenter/publikationer/downloads/energy_strategy_2050.pdf
- <https://decorrespondent.nl/711/De-drie-keerzijden-van-duurzaam-Duitsland/78358599-eb5e1902>
- <http://blauwe-ogen.eu/portfolio-item/adorp-energieneutraal/>

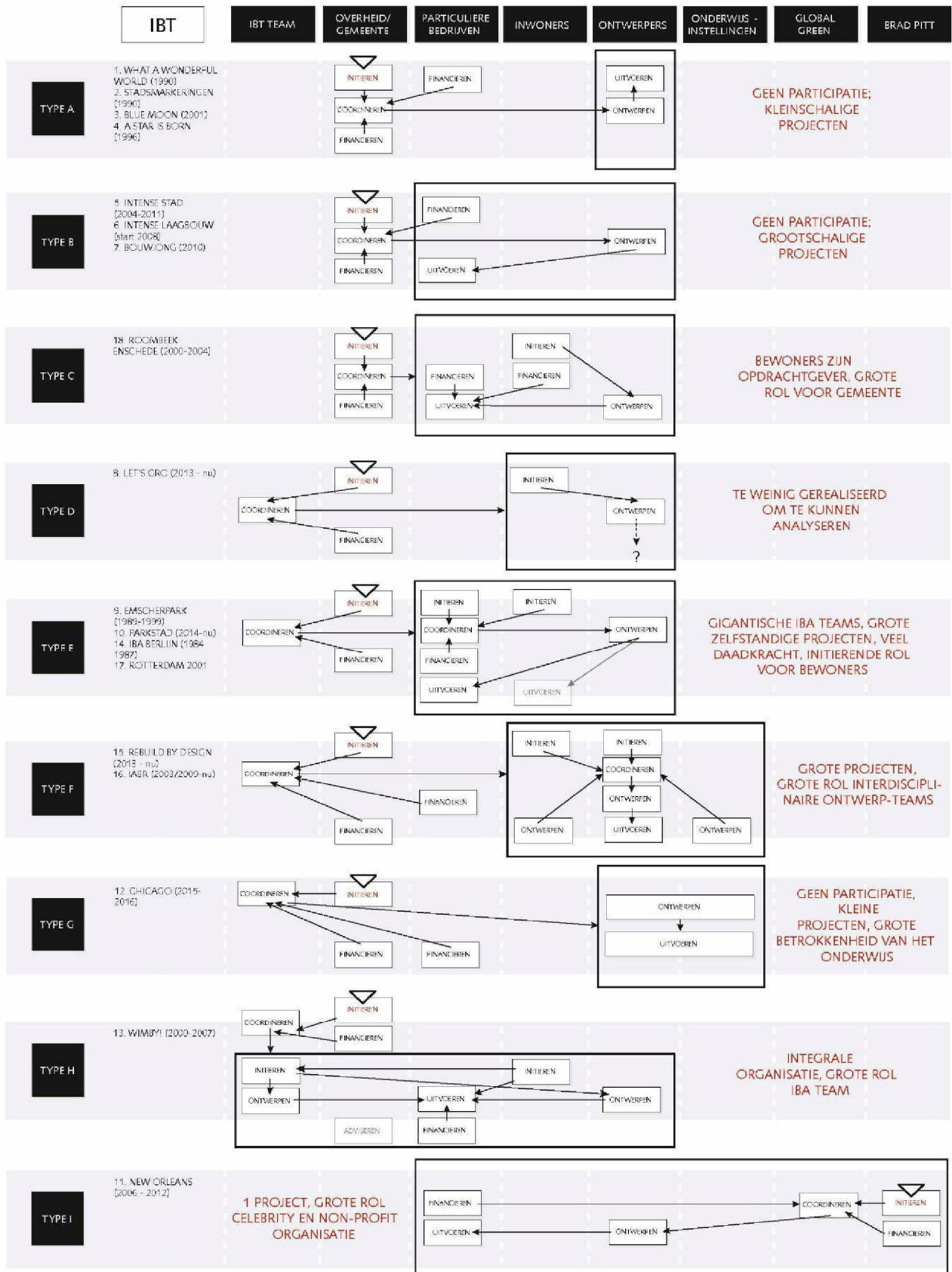
³ <http://energiakademiet.dk/en/>

⁴ Een selectie van projecten in Groningen: Coöperatie Veenstroom, Landgoed lekker leven, Energie initiatief De Marne, Duurzaam Menterwolde, Humsterland energie, Pekela Duurzaam, Pieterburen duurzaam, Stedum lokaal & duurzaam. Bron: <http://www.hieropgewekt.nl/initiatieven/groningen>

<http://www.asisearch.nl/wp-content/uploads/2011/08/Overzicht-energiecoöperaties-Update-Energieke-bottomup-AS-I-SEARCH-Schwencke-februari-2014.pdf>

Bijlage 4

Analyse van 18 IBT's en vergelijkbare architectuur manifestaties

Schema 'Vergelijking IBT's - Organisatievorm'

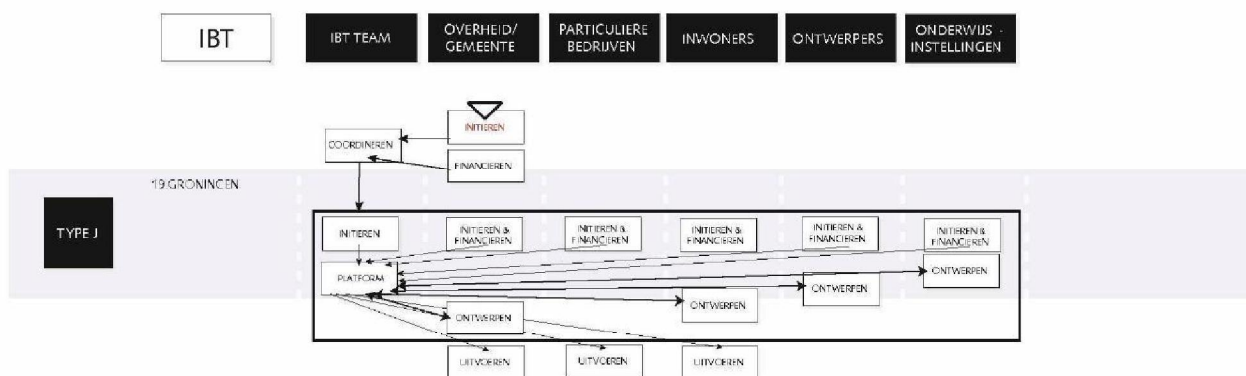
De organisatiestructuur van 18 referentie Internationale Bouwtentoonstellingen (afgekort IBT) of soortgelijke architectuurmanifestaties zijn geanalyseerd. IBT gebruiken we als een algemene term voor langjarige openbare evenementen waarin architectuur en andere cultuur- en ontwerpvormen worden aangewend om een transformatie van een stad of een regio te begeleiden. Deze IBT's zijn allen verschillend van opzet en grootte en zijn gehouden op verschillende locaties (waarvan de eerste acht in Groningen zelf). Sommige zijn al jaren geleden uitgevoerd (IBA Berlijn en IBA Emscherpark) waar anderen nog in uitvoering moeten beginnen (Bijvoorbeeld Chicago of Parkstad Limburg). In de illustratie ziet u de uiteenzetting en rangschikking van de organisatievorm van de IBT's in verschillende betrokken partijen en welke rol de partijen hadden in het proces.

Legenda

- Type: Type organisatiestructuur van het volledige programma van de IBT.
- Grijze balk: Programma van de IBT.
- Zwart kader: Deelprojecten van de IBT.

- IBT: Geselecteerde referentie-IBT's en manifestaties met relevante te onderzoeken organisatiestructuur.
- IBT team: Specifiek onafhankelijk samengesteld team dat de IBT leidt.
- Particuliere bedrijven: Alle onafhankelijke bedrijven met winst, zoals ontwikkelaars, bouwers, woningbouwcorporaties of andere private partijen.
- Inwoners: Particuliere, non-profit initiatieven op verschillende schalen: van gezin tot buurtvereniging.
- Onderwijsinstellingen: Actieve rol (van studenten en docenten) van een universiteit of andere onderwijsinstelling.

- Initiëren: Hierin zijn twee soorten te onderscheiden:
 1. Het eerste initiatief voor het programma van de IBT vindt u bij de pijl.
 2. Initiatiefnemers per deelproject staan genoemd binnen de kaders.
- Coördineren: Overzicht houden en managen van algemene geldstromen en het volledige programma of een deelproject.
- Financieren: Vaak ook op twee plekken te zien: voor het algemene programma, inclusief de IBT organisatie en per deelproject.
- Ontwerpen: Het vormgeven van de software en de hardware, dit kan zowel ruimtelijk zijn als bijvoorbeeld een evenement.
- Uitvoeren: De realisatie van de projecten.

Toelichting

De IBT's zijn gecategoriseerd in 9 types (A – I) die ook weer te groeperen zijn:

- **Type A, B en C** zijn Nederlands en zijn niet opgezet vanuit een IBT team structuur. De meeste oudere IBT's hierbinnen zijn de Groningse projecten ter ere van een lokale gebeurtenis, zoals het 950 jarig bestaan van Groningen. Opvallend is dat participatie juist binnen die projecten geen enkele rol heeft gespeeld.

De overheid heeft in alle projecten bij type A, B en C een initiërende en coördinerende rol, er is geen speciaal IBT team bijgehaald. Alleen bij type C wordt er vervolgens per project vanuit de bewoners geïnitieerd.

A: Geen IBT team, geen participatie; kleinschalige projecten.

B: Geen IBT team, geen participatie; grootschalige projecten.

C: Geen IBT team, bewoners zijn opdrachtgever, grote rol voor gemeente.

- **Type D** is ook Nederlands, en nieuw (van 2013), maar heeft nog geen gebouwd resultaat geleverd en is dus lastiger te analyseren. Dit type heeft wel een IBT-team.
- Een grote groep van de geanalyseerde IBT's valt onder **type E**. Deze hebben een meer Duitse klassieke IBA opzet; zowel de oppervlakte als de teams zijn groot en de IBT behelst veel zelfstandige projecten. Ook is er veel daadkracht en dus resultaat te vinden in de gebieden. Tot slot gaan deze IBT's vaak uit van het initiatief van bewoners in de afzonderlijke projecten.
- **Types F en G** hebben gemeen dat ze beiden gebruik maken van het onderwijs in de ontwerp en uitvoeringsfase. Grote universiteiten worden hier door het IBT-team gelinkt aan een ontwerp bureau.

F: Grote projecten, grote rol interdisciplinaire ontwerp teams.

G: Geen participatie, kleine projecten, grote betrokkenheid van het onderwijs.
- Bij **Type H** valt op dat alle actoren over de hele breedte betrokken zijn geweest bij alle deel projecten. Het IBT team, dat niet erg groot is heeft zelfs een ontwerpende rol.
- **Type I** is geïnitieerd vanuit een beroemdheid en een non-profit organisatie. Dit is het enige voorbeeld waarbij de overheid en de gemeente weinig tot geen invloed hebben gehad. Opvallend is ook dat dit project een grote invloed heeft gehad op de omgeving van New Orleans, zelfs bestuurlijk heeft het bijvoorbeeld voor aanpassingen in belastingen gezorgd.

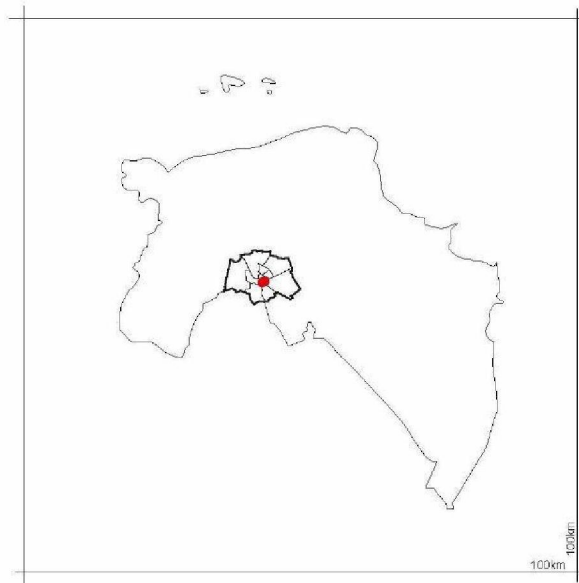
1. What a Wonderful World

Kunst, Paviljoens, Grote Architecten

Groningen, 1990

Naar aanleiding van het 950 jarig bestaan van de stad zijn vijf paviljoens ontworpen in de stad door bekende architecten (o.a. Zaha Hadid, Bernard Tschumi en Rem Koolhaas). Deze hadden tot doel een omgeving te creëren voor een videoclip zodat architectuur en eigentijdse media zouden worden verbonden. Twee van deze paviljoens staan nog in Groningen, twee zijn verplaatst: Paviljoen Coop Himmelblau is nu kunstwerk in de haven van Delfzijl en paviljoen Zaha Hadid, is nu kunstwerk bij ingang bedrijventerrein Appingedam

<i>Aanleiding</i>	950 jarig bestaan stad (evenement)
<i>Doel</i>	Verbinden architectuur en eigentijdse media
<i>Organisatie</i>	Gemeente Groningen (DRO) & Groninger museum
<i>Stakeholders</i>	n.v.t
<i>Financiën</i>	34.034 euro per paviljoen
<i>Manifestatie</i>	26/08/1990 – 28/10/1990
<i>Omvang gebied</i>	Centrum Groningen

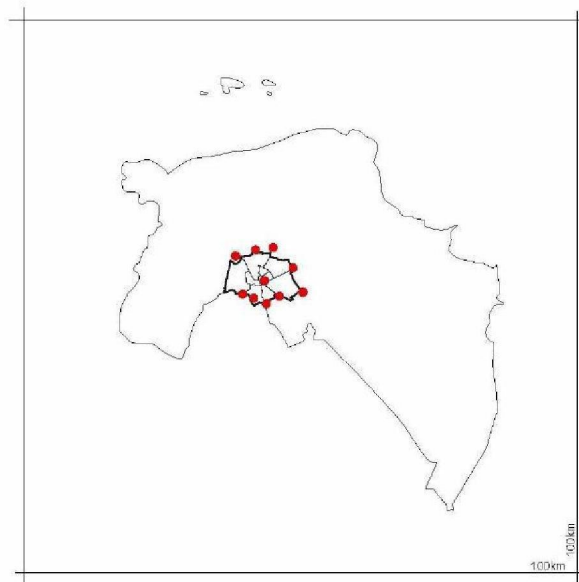
2. Stadsmarkeringen

Kunst, Jaarring, Entree

Groningen, 1990

Naar aanleiding van het 950 jarig bestaan van de stad wilde de gemeente de entree van de stad weer op een eigentijdse wijze zichtbaar te maken. Hiervoor is een masterplan opgezet door Liebeskind, daaruit kwamen 10 opdrachten voor kunstenaars voort in de openbare ruimte. De markeringen staan er nog, en zijn her en der "overgroeid" door nieuwe wijken. Zo is er een soort jaarring of moment opname van 1990 ontstaan.

<i>Aanleiding</i>	950 jarig bestaan stad (evenement)
<i>Doel</i>	Sinds het einde van de 19de eeuw is de grens tussen stad en platteland door afbraak van de vestingwerken en de ontwikkeling van buitenwijken en andere randgebieden steeds diffuser geworden. Het idee achter het stadsmarkeringsproject was de entree van de stad weer op een eigentijdse wijze zichtbaar te maken.
<i>Organisatie</i>	Gemeente Groningen (DRO)
<i>Stakeholders</i>	Gemeente Groningen, PTT Groningen, VOF 9-50, Ministerie van WVC, Praktijkbureau Beeldende Kunstopdrachten
<i>Financiën</i>	385.710 euro
<i>Manifestatie</i>	Start 14/12/1990
<i>Omvang gebied</i>	Centrum Groningen

10km

• gerealiseerd
project
/gebied

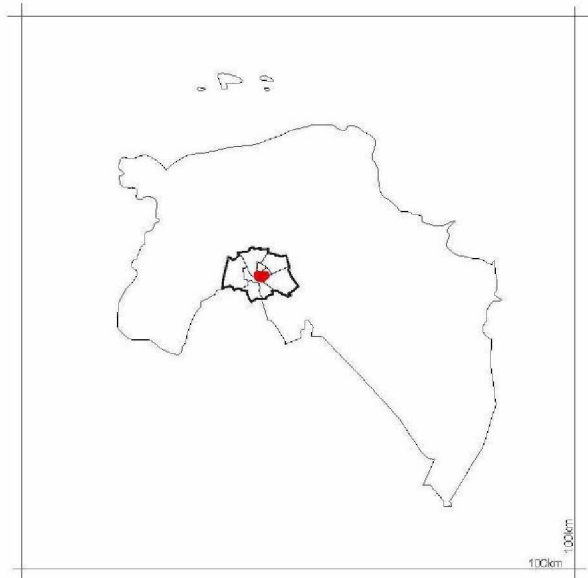
• nog uit te voeren
gebied
/project

3. Blue Moon

Verbinden, Grote Architecten, Tijdelijkheid
Groningen, 2001

Om een brug te slaan tussen de oude binnenstad en het toen nog braakliggende Europapark binnen het thema 'Ongekende stad' is een masterplan gemaakt door Toyo Ito. Vijf architecten werden uitgenodigd om elk twee gebouwen te maken: één in een verborgen ruimte in de binnenstad; één in een krater in het Europapark. Die laatste gebouwen zijn verdwenen, in de stad zijn er nog vier te vinden. Tevens is een manifestatie georganiseerd door diverse culturele instellingen (muziek, dans, toneel, videoprojecties, vuurwerk). Hier kwam maar 1/3 van het verwachte bezoekersaantal op af (88.500 bezoekers) en vooral Groningers bleken niet echt aangesproken te worden door de brede formule.

<i>Doel</i>	Brug slaan tussen oude binnenstad en toen nog braakliggende Europapark binnen thema: Ongekende stad.
<i>Organisatie</i>	Gemeente Groningen (DRO & Kunst en Cultuur)
<i>Stakeholders</i>	Gemeente Groningen, Provincie en verdere sponsors
<i>Financiën</i>	7.500.000 euro
<i>Manifestatie</i>	26/08/2001 – 23/09/2001
<i>Omvang gebied</i>	Groningen

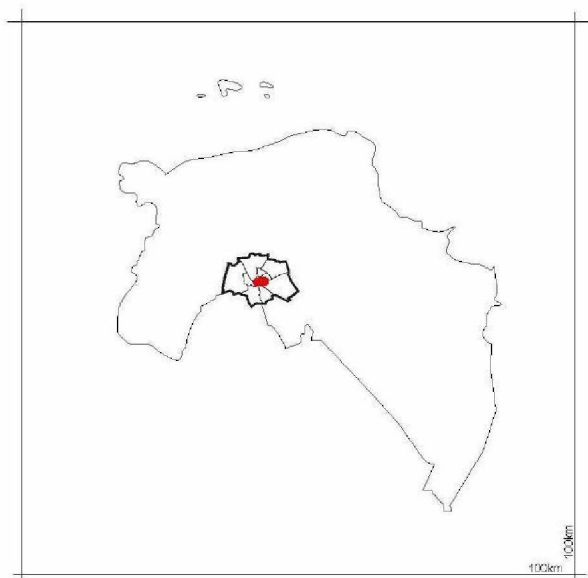

4. A Star is Born

Platform, Acupunctuur
Groningen, 1996

Als afsluiting van de herinrichting van de stad en om het debat hierover en over interdisciplinair ontwerp te stimuleren, werden er een aantal ingrepen gedaan in de openbare ruimte. Twee tijdelijke podia en twee permanente ingrepen door Manuel de Solá-Morales en Rem Koolhaas: een openbaar toilet en de herinrichting van de Winschoterkade. De laatste twee zijn nog steeds te bewonderen.

<i>Aanleiding</i>	Afsluiting herinrichting stad Groningen (evenement)
<i>Doel</i>	Stimuleren debat over inrichting en interdisciplinair ontwerp.
<i>Organisatie</i>	Gemeente Groningen (DRO en Kunst en Cultuur) (opdrachtgever)
<i>Stakeholders</i>	Gemeente Groningen, Provincie en verdere sponsors
<i>Financiën</i>	Gemeente Groningen
<i>Manifestatie</i>	09-08-1996 / 28-09-1996
<i>Omvang gebied</i>	stadscentrum / 162.000 bezoekers

10km

● gerealiseerd
project
/gebied

■ nog uit te voeren
gebied
/project

5. Intense Stad

Verdichting, Kwaliteitsverbetering, Bouwprojecten Groningen, 2006 – 2011

Vanwege de dalende bezettingsgraad van de woningen in met name de naoorlogse wijken van Groningen besloot de gemeente te willen verdichten door meervoudig ruimtegebruik. De gemeente wilde een aantal bouwprojecten teweegbrengen door een woningbouwmanifestatie te organiseren; bestaande uit een tentoonstelling en publicatie met 33 ontwerp opdrachten voor locaties binnen de bestaande stad. Zes ontwerpen zijn gerealiseerd en de manifestatie kan worden gezien als een impuls voor nieuwe ontwikkelingen en kwaliteitsverbetering in verschillende wijken.

Aanleiding Dalende bezettingsgraad woningen in met name naoorlogse wijken. (Probleemstelling)

Doel Verdichting en meervoudig ruimtegebruik; herwaardering compacte stad, debat en denken over meervoudig ruimtegebruik en de her-verdichting van bestaande wijken stimuleren. Ontwikkelen van aantal bouwprojecten.

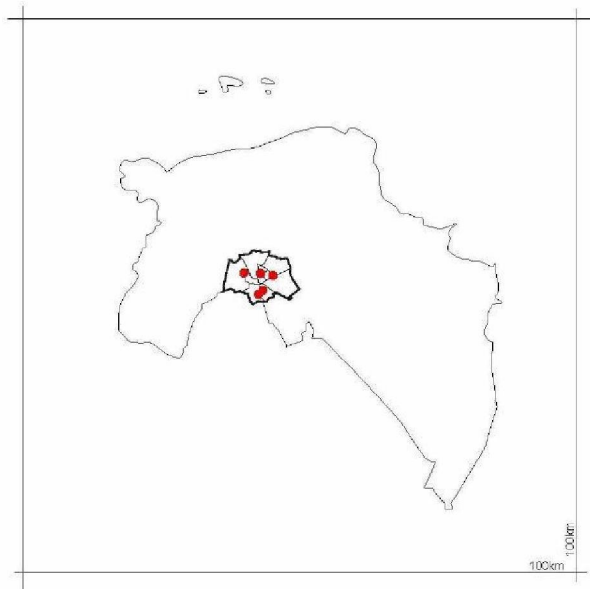
Organisatie Gemeente Groningen (DRO) (opdrachtgever)

Stakeholders Gemeente Groningen, Provincie Groningen en verdere sponsors

Financiën Manifestatie: Gemeente Groningen (DRO) Gerealiseerde projecten: woningbouwcorporaties en ontwikkelaars.

Manifestatie Manifestatie 2004; gerealiseerde projecten 2006 - 2011

Omvang gebied wijk en stad

6. Intense Laagbouw

Verdichten, Academisch, Publicatie Groningen, 2008

Met het doel een aantal bouwprojecten te ontwikkelen gaf de Gemeente Groningen direct opdracht aan 30 architectenbureaus om een ontwerp te maken binnen deze vraagstelling: Hoe combineer je de vraag naar een grondgebonden woning, met de groeiende vraag naar meer ruimte per persoon en de wens naar stedelijkheid. Oftewel: ontwerp woningen met een eigen buitenruimte waarmee ongebruikte plekken in de stad zo goed mogelijk benut kunnen worden. Het bleek een te academisch vraagstuk, er is wel gepubliceerd maar niet gebouwd.

Aanleiding Antwoord vinden op de vraag naar grondgebonden woningen en stedelijkheid.

Doel Ontwikkelen van aantal bouwprojecten

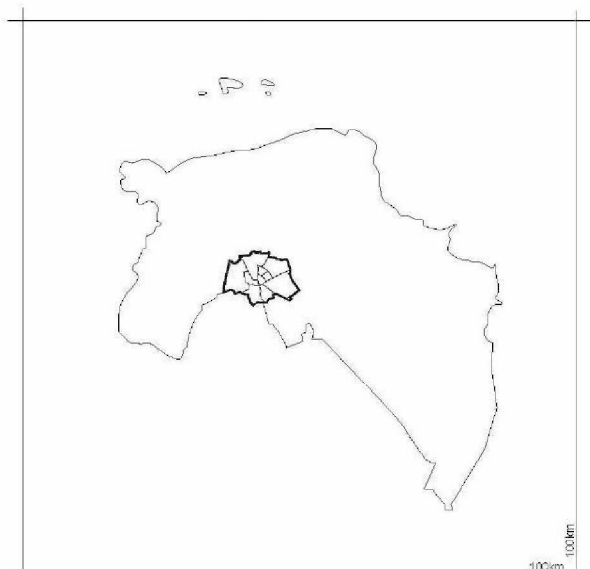
Organisatie Gemeente Groningen (DRO) (opdrachtgever)

Stakeholders Gemeente Groningen

Financiën Manifestatie: Gemeente Groningen (DRO)

Manifestatie Start 2008

Omvang gebied wijk en stad

10km

• gerealiseerd
project
/gebied

■ nog uit te voeren
gebied
/project

7. Bouwjong

Studentenwooneenheden, Crisis, Woningcorporaties Groningen, 2010

Vanwege een tekort aan huisvesting voor jongeren werd door de stad in samenwerking met de woningcorporaties een manifestatie opgezet met als doel om voor 2015 in totaal 4.500 extra wooneenheden realiseren: kleinschalig en grootschalig, zelfstandig en onzelfstandig, tijdelijk en permanent. Er zijn voor ruim 20 locaties plannen gemaakt voor bijna 5.000 wooneenheden voor jongeren, die op een tentoonstelling zijn gepresenteerd. Door de maatregelen naar aanleiding van nieuw regeringsbeleid ten aanzien van de woningcorporaties zijn de plannen zelf in de ijskast gezet en worden niet uitgevoerd.

Aanleiding Tekort aan huisvesting voor jongeren (Probleem)

Doel Voor 2015 in totaal 4.500 extra wooneenheden realiseren: kleinschalig en grootschalig, zelfstandig en onzelfstandig, tijdelijk en permanent.

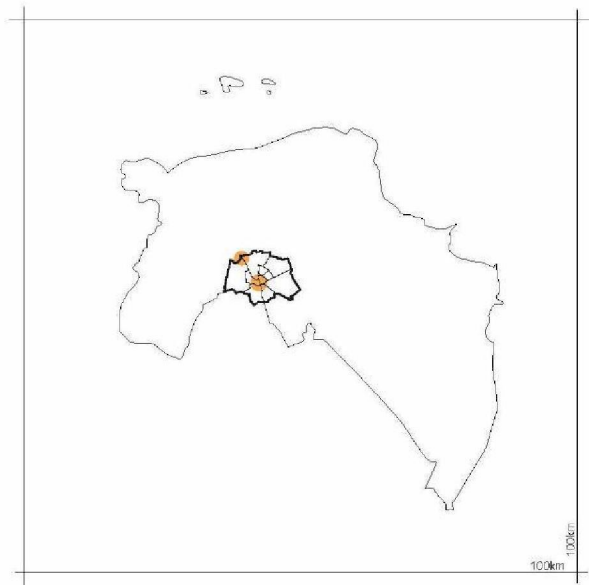
Organisatie Gemeente Groningen

Stakeholders Woningcorporaties

Financiën -

Manifestatie 2010

Omvang gebied Aantal wijken

8. Let's GRO

Festival, Jong, inspiratie, Inwoners Groningen, 2013 – nu

Vanwege een ontbrekend elan voor Groningen startte de gemeente een zoektocht naar culturele inspiratie voor de stad in allerlei disciplines. Het gaat om een jaarlijks festival waar initiatieven, ideeën en het binnenhalen van inspiratie zichtbaar worden gemaakt, waardoor Groningen leuker, beter, gezonder, groener, ondernemender, etc. moet worden. De door inwoners geïnitieerde projecten worden uitgevoerd, bouw en de fysieke omgeving zijn ook onderwerpen die aan de orde komen. Tot dusver heeft dit niet direct geleid tot initiatie van (nieuwe) bouwprojecten. Wel zijn er de afgelopen twee jaar onderdelen geweest die gaan over invulling van bestaande panden en is er gesproken over nieuwe manieren van wonen. Dit sluit niet uit dat het dit jaar of in de komende jaren wel leidt tot initiatie van nieuwe bouwprojecten, maar het is geen doel of speciale focus van het festival.

Aanleiding Ontbreken elan voor Groningen (Probleem)

Doel Zoektocht naar culturele inspiratie voor de stad in allerlei disciplines.

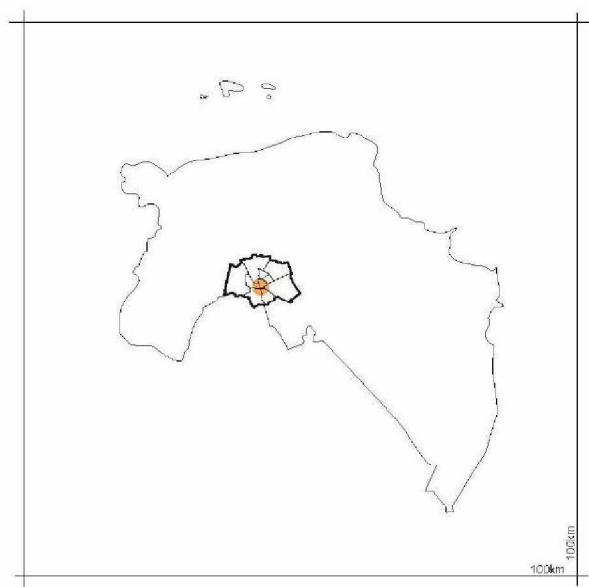
Organisatie Groep

Stakeholders Gemeente Groningen

Financiën -

Manifestatie Jaarlijks in November, sinds 2013

Omvang gebied Stadscentrum

10km

● gerealiseerd
project
/gebied

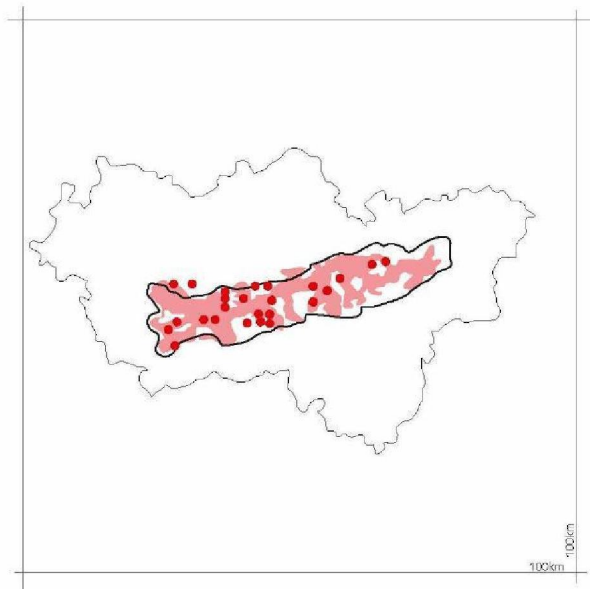
■ nog uit te voeren
gebied
/project

9. IBA Emscherpark

Landschap, Brownfields, Katalysator, Bottom-up
Ruhrgebied, Duitsland, 1989 – 1999

Om bij te dragen aan de ruimtelijke, sociale, ecologische en culturele revitalisatie van het voormalig staal en kolen industrie gebied, het Ruhrgebied in NordRhein Westfalen, is een Internationale Bau Ausstellung (IBA) opgezet. Er zijn 120 projecten in zes werkgebieden gerealiseerd, waarbij veel bewoners zelf betrokken waren. Het resultaat is een verbetering van de esthetische kwaliteit, de waterkwaliteit, ecologische variatie en de toegankelijkheid van het programmagebied, hierbij lag er grote nadruk op het landschap.

Het project groeide uit tot een katalysator voor bottom-up projecten die op kleine en grotere schaal weer zorgden voor zowel ruimtelijke als economisch/sociale oplossingen en vernieuwingen voor het gebied. Dit heeft aangesproken waardoor na afloop van de IBA een model is ontwikkeld om op deze manier te kunnen blijven werken en dit soort projecten te kunnen blijven financieren.

<i>Aanleiding</i>	In onbruik geraakte stalen en kolen industrie gebied(probleemstelling)
<i>Doel</i>	Bijdragen aan de ruimtelijke, sociale, ecologische en culturele revitalisatie van het voormalig staal en kolen industrie gebied, het Ruhrgebied in NordRhein Westfalen.
<i>Organisatie</i>	IBA Emscherpark werd geleid door curator (Karl Ganser) met 50 man staf. Bijgestaan door een wetenschappelijke adviescommissie van 18 specialisten.
<i>Stakeholders</i>	Nordrhein Westfalen gebied (totaal 17 gemeentes)
<i>Financiën</i>	Budget afkomstig van Nordrhein Westfalen gebied (17,9 miljoen), aangevuld door nationale overheid en Europa, projectsubsidies en private bijdragen. In 1993 is er al voor 2.5 miljard geïnvesteerd waarvan 1.5 miljard door overheid en 1 miljard door private partijen.
<i>Manifestatie</i>	1989-1999, met in 1994 tussenpresentatie.
<i>Omvang gebied</i>	800 km ² (waarvan 460 km ² landschap)

10km

• gerealiseerd
project
/gebied

• nog uit te voeren
gebied
/project

10. Parkstad Limburg

IBA, Herstructurering, Mijnen Limburg, 2014 – nu

IBA Parkstad Limburg begeleidt transformatie processen in Parkstad maar bouwt zelf niet. In haar aanpak volgt IBA Parkstad het format van de Duitse IBA's. Door middel van een open oproep in 2014 (voor bewoners, ondernemers, iedereen) wil Parkstad transformeren van zwart naar groen: de transformatie van het steenkolen – mijn koloniën gebied. Dit omdat het gebied te maken heeft met krimp en ontgroening. Uit de 294 inzendingen zijn 39 kandidaat projecten voortgekomen. In 2020 eindigt de manifestatie met een tentoonstelling van de gerealiseerde projecten.

Aanleiding Voormalige steenkolen – mijn koloniën en landbouwgebieden in Zuidoost Limburg. Krimpgebied dat heeft te maken met vergrijzing en ontgroening. (probleemstelling)

Doel Medio 1999, is er in Zuidoost Limburg een bestuurlijk samenwerkingsverband opgericht voor een gezamenlijke aanpak van een herstructurering, met het motto: 'van zwart naar groen'.

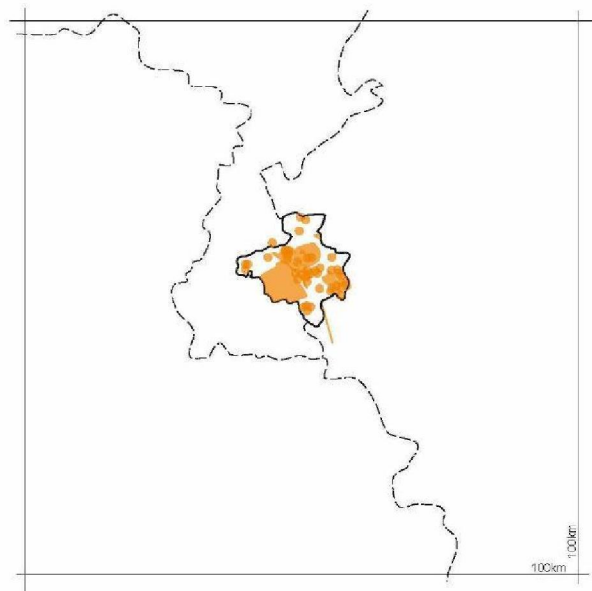
Organisatie IBA Parkstad BV met staf van 8 personen onder leiding van een curator Jo Coenen. Aandeelhouders worden vertegenwoordigd door de 8 Limburgse gemeente. Organisatie wordt ondersteund door een Q team (30 experts op verschillende vlakken)

Stakeholders 8 Parkstadgemeentes Heerlen, Kerkrade, Landgraaf, Brunssum, Voerendaal, Simpelveld, Nuth en Onderbanken en Provincie Limburg

Financiën 45 mio, bijgebracht door de deelnemende partners.

Manifestatie 2014-2020

Omvang gebied 255.000 inwoners, 211 km²

10km

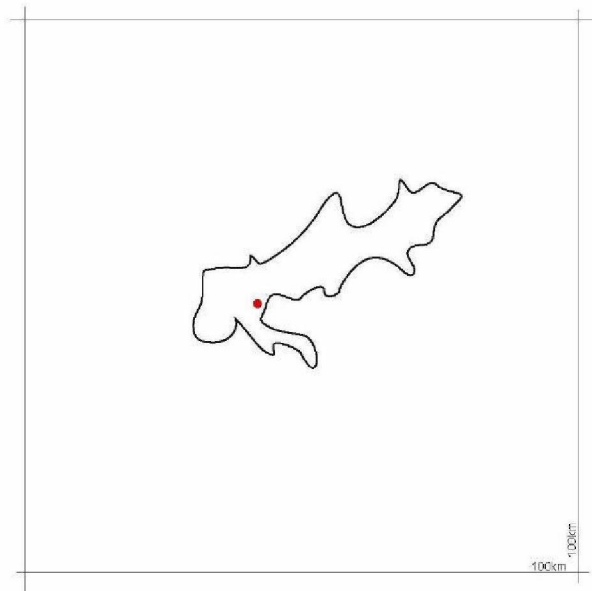
● gerealiseerd
project
/gebied

■ nog uit te voeren
gebied
/project

11. New Orleans 'Make it Right'

Duurzaamheid, Brad Pitt, Katrina, Belastingen, Modelwijk
Louisiana, New Orleans, 2006 – 2012

Tien dagen na de orkaan schreef Global Green met Brad Pitt een 'international sustainable design competition' uit, uit onvrede over het gebrek aan daadkracht van de Amerikaanse overheid voor de wederopbouw van Katrina. Het doel was het ontwerpen voor betaalbare energie-neutrale huizen en een community center voor de Holy Cross wijk in de Lower 9th Ward. Het winnende ontwerp leidde tot het Holy Cross Project, een duurzaam modelwijkje in de Lower 9th Ward. Het bestaat uit vijf single family LEED Platinum woningen (waarvan één een bezoekerscentrum is), een appartementencomplex met 20 woningen, en een 'Community Development and Climate Action Centre'. Het project heeft veel verschillende programma's op gebied van duurzaamheid opgeleverd. De staat Louisiana heeft op dit moment de meest progressieve solar belastingaftrek in het land.

<i>Aanleiding</i>	Wens wederopbouwplan na orkaan Katrina (probleemstelling)
<i>Doel</i>	Het doel was ontwerpen voor betaalbare energie-neutrale huizen en een community center voor de Holy Cross wijk in de Lower 9th Ward.
<i>Organisatie</i>	Make it Right (Brad Pitts organisatie) Non profit Global Green USA, de Amerikaanse vestiging van het Internationale Groene Kruis, opgericht in 1994. HQ's in New York en Washington DC. Het kantoor in New Orleans is opgericht in februari 2006, post Katrina.
<i>Stakeholders</i>	Holy Cross Neighborhood Association, City of New Orleans
<i>Financiën</i>	Leading funding partner The Home Depot Foundation, en private financiers, waaronder Brad Pitt (ook voorzitter van de jury)
<i>Manifestatie</i>	Competitie zomer 2006, in mei 2008 eerste woning opgeleverd als bezoekerscentrum, overige woningen zijn verkocht in 2012
<i>Omvang gebied</i>	Een modelwijk

10km

● gerealiseerd
project
/gebied

■ nog uit te voeren
gebied
/project

12. Chicago Architecture Biennial, The State of Art of Architecture

Paviljoens, Scholen, Biennale
Illinois, Chicago, 2015 – 2016

Op initiatief van de burgemeester zal er voor de biënnale een zoektocht plaatsvinden naar 'groundbreaking architectural projects and spatial experiments that demonstrate how creativity and innovation can radically be transformed'. De grootste survey naar hedendaagse architectuur d.m.v. tentoonstellingen, installaties, en een evenementenprogramma. Daarnaast de concrete bouw van vier kiosken aan het waterfront van Lake Michigan. De kiosken worden eerst tentoongesteld tijdens de Biënnale en vervolgens op locatie geplaatst in de lente van 2016.

Aanleiding Biënnale (Evenement)

Doel Zoektocht naar 'groundbreaking architectural projects and spatial experiments that demonstrate how creativity and innovation can radically be transformed'.

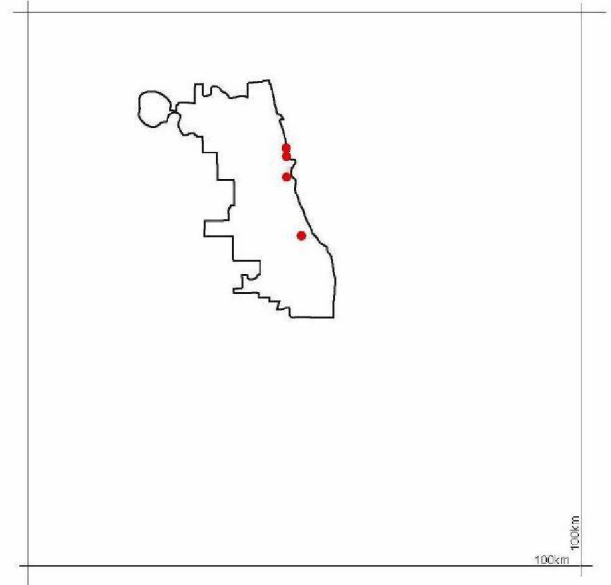
Organisatie Initiatief door 'Mayor Rahm Emanuel and an outcome of the comprehensive cultural plan developed by Chicago's Department of Cultural Affairs and Special Events'.

Chicago Architectural Biennial, Inc: Management en inhoud door Projectbureau met twee creatief directeuren aan het hoofd.

Stakeholders Chicago Park District en the City of Chicago

Financiën Hoofdsponsor BP, i.s.m. de stad Chicago en de Graham Foundation for Advanced Studies in the Fine Arts. Kleinere sponsoring van private partijen.

Manifestatie Oktober 2015-januari 2016

10km

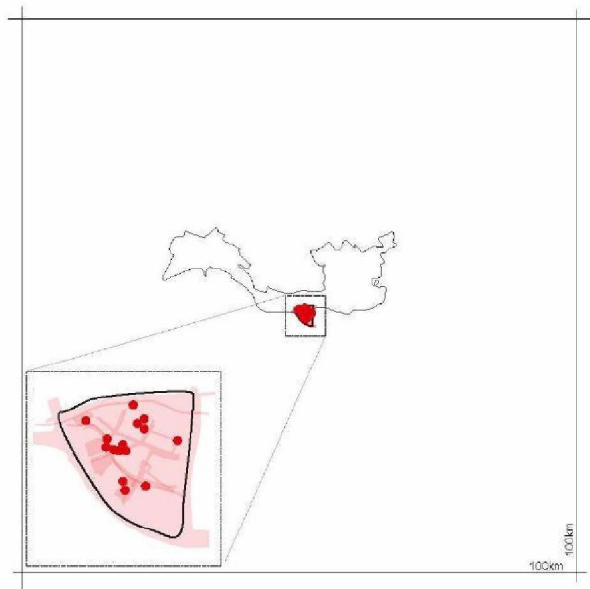
● gerealiseerd
project
/gebied

■ nog uit te voeren
gebied
/project

13. WIMBY!

Acupunctuur, Logica, Identiteit
Hoogvliet, 2000 – 2007

De IBT Rotterdam – Hoogvliet, getiteld WIMBY!, is opgezet naar aanleiding van de herstructurering van het naoorlogs woningbestand in de modernistische satellietstad Hoogvliet bij Rotterdam waarbij eenderde deel van de totale woningvoorraad werd gesloopt. Doelstelling was de internationale bekendheid van de Rotterdamse stedenbouw te vergroten en een mogelijke, beslissende bijdrage te leveren aan de herpositionering van Hoogvliet als duurzame en aantrekkelijke woon- en werkplaats. Door middel van vrije R&D op verschillende schaalniveaus zijn er een 30 tal concrete acupuncturale projecten ontwikkeld, Variërend van ontwerpstudies en tentoonstellingen tot grootschalige bouwprojecten. Initiatie lag bij de bewoners; ofwel er was een vraag vanuit de bewoners naar een bepaald project; dan wel WIMBY! ging op zoek naar het draagvlak voor bepaalde ideeën.

<i>Aanleiding</i>	Herstructurering naoorlogs woningbestand in modernistische satellietstad Hoogvliet, Rotterdam waarbij eenderde deel van de totale woningvoorraad werd gesloopt.
<i>Doel</i>	Verbeteren leefomgeving en imago van Hoogvliet
<i>Organisatie</i>	Kleine flexibele organisatie, opererend vanuit Hoogvliet.
<i>Stakeholders</i>	Stad Rotterdam, deelgemeente Hoogvliet, woningbouwcorporaties Woonbron en Vestia.
<i>Financiën</i>	7 miljoen euro, door; Ministerie VROM, woningcorporaties, en additionele projectsubsidies.
<i>Manifestatie</i>	2000-2007
<i>Omvang gebied</i>	35000 inwoners, 850 ha

10km

● gerealiseerd
project
/gebied

■ nog uit te voeren
gebied
/project

14. IBA Berlijn

Stadsreparatie, Laboratorium, Behoedzaamheid Berlijn, Duitsland, 1984 – 1987

De IBA Berlijn had als opdracht om een aantal buurten en blokken in Tiergartenviertel en in Kreuzberg op te knappen. Verder moest er een oplossing komen voor het braakliggende gebied tussen het Landwehrkanal en de muur. Twee thema's: behoedzame stadsvernieuwing en kritische reconstructie. De IBA (de Internationale Bau Ausstellung) uit 1987 is een keerpunt in het denken over de ontwikkeling van de stad geweest. De IBA organiseerde met prijsvragen de architectenkeuze en stelde kwaliteitseisen voor IBA-projecten De IBA 1987 (er zijn meerdere IBA's geweest, o.a. in 1957) heeft ertoe geleid dat het idee van wat een stad is, weer is 'opgefrist'. En wel in die zin, dat de stad zoals velen hen kennen, met straten, pleinen, stegen, boulevards weer als uitgangspunt werd genomen. Dat is voor Berlijn bijzonder geweest, omdat tot die tijd een geheel andere opvatting over hoe de stad eruit moest zien de boventoon voerde. Hoge woonflats in het groen, verbonden met kruisingsvrije autowegen naar de werkplekken, dat was het doel. De IBA maakt hier radicaal een eind aan en had tot doel om de stad weer te 'helen', om de stukken scherven die Berlijn geworden was weer aan elkaar te plakken. Stadsreparatie, kritische reconstructie, laboratorium, werkplaats, proces en behoedzaamheid zijn steekwoorden die met de IBA verbonden zijn.

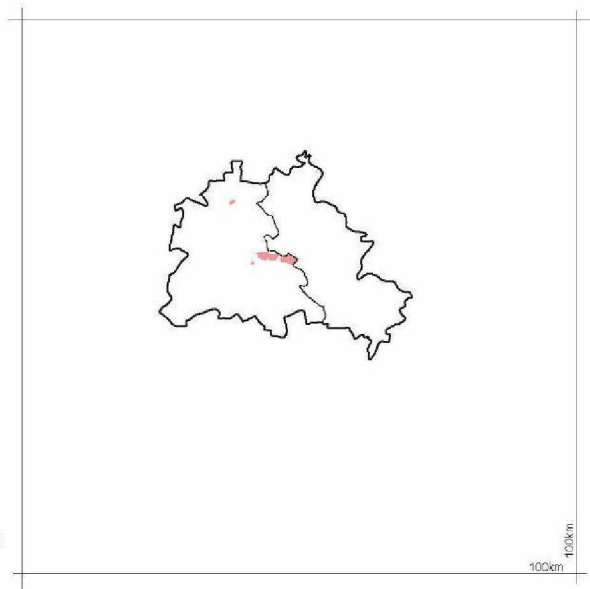
Aanleiding De verkrotte huurkazernes werden door de woningcorporaties en bouwbedrijven vervangen door heldere appartementencomplexen, de stedelijke structuur moest veranderen in een parkachtige omgeving, de bewoners van de oude stad werden uit hun huizen gejaagd. Tegen deze vorm van planning was veel verzet onder de bevolking van West-Berlijn. En ook in de vakwereld zwol de kritiek aan op de functionele eenzijdigheid van wijken zoals het Hansaviertel. (Durth, Siegel, 2009f) Het Senaat van West-Berlijn besloot na een lange politieke aanloopperiode in 1979, tot het organiseren van een IBA, die zich nadrukkelijk zou inzetten om de verwaarloosde binnenstad te behouden en weer leefbaar te maken. (Probleemstelling)

Doel De IBA had als opdracht om een aantal buurten en blokken in Tiergartenviertel en in Kreuzberg op te knappen. Verder moest er een oplossing komen voor het braakliggende gebied tussen het Landwehrkanal en de muur. Twee thema's: 'behoedzame stadsvernieuwing' en 'kritische reconstructie'.

Organisatie Onder leiding van Hard-Waltherr Hämer en Joseph Kleihues;

Manifestatie 1984 - 1987

Omvang gebied buurten en wijken

10km

● gerealiseerd
project
/gebied

■ nog uit te voeren
gebied
/project

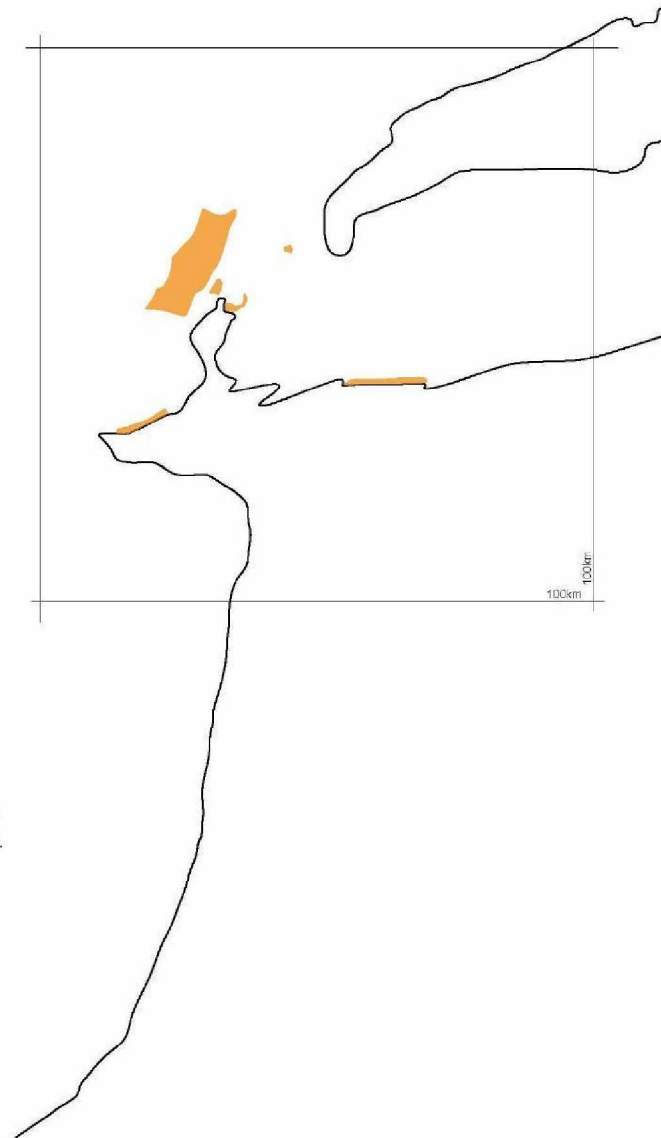
15. Rebuild by Design

Sandy, Interdisciplinaire Ontwerpteams, Klimaatverandering, Eastcoast

East coast; Connecticut, Maryland, New Jersey, New York & Rhode Island; USA, 2013 – nu

Na orkaan Sandy moesten er innovatieve, implementeerbare voorstellen ontwikkeld worden die veerkracht in de door Sandy-getroffen regio promoten in tijden van onvoorspelbare klimaatverandering. Door de US Department of Housing and Urban development is een prijsvraag uitgeschreven voor interdisciplinaire teams (architecten, landschapsarchitecten, regionale planners, universiteiten, lokale partijen). 10 teams zijn uitgekozen waarna ze allemaal één voorbeeld uitwerkten, zes winnende projecten worden uitgevoerd.

<i>Aanleiding</i>	Orkaan Sandy (Probleemstelling)
<i>Doel</i>	Innovatieve, implementeerbare voorstellen ontwikkelen die veerkracht in de door Sandy-getroffen regio promoten in tijden van onvoorspelbare klimaatverandering.
<i>Organisatie</i>	US Department of Housing and Urban Development, team van 12 personen.
<i>Stakeholders</i>	Private funding (like Rockefeller Foundation) & Community Development Block Grant Disaster Recovery Program.
<i>Financiën</i>	Minstens 930 miljoen (voor de winnende ideeën)
<i>Manifestatie</i>	Juni 2013 - Nu
<i>Omvang gebied</i>	Door de orkaan Sandy getroffen gebied in Connecticut, Maryland, New Jersey, New York & Rhode Island

16. IABR

Biennale, Duurzaamheid, Stedenbouwkunde, Projectateliërs Rotterdam, 2009 – nu

De Internationale Architectuur Biennale Rotterdam heeft per editie een curator en een specifiek thema dat gaat over het verduurzamen van de stad. Het doel is het onderzoeken van de duurzame toekomst van de stad, op stedenbouwkundig niveau. Rotterdam is één van de testlocaties die gedurende de verschillende edities die vanaf 2009 hebben plaatsgevonden aan de orde is gesteld. Binnen het programma worden tentoonstellingen en manifestatie georganiseerd en worden projectateliërs opgezet die daadwerkelijk ruimtelijk onderzoek gaan doen, zowel in Rotterdam als (inter)nationaal.

Aanleiding -

Doel Het onderzoeken van de duurzame toekomst van de stad. Op stedenbouwkundig niveau.

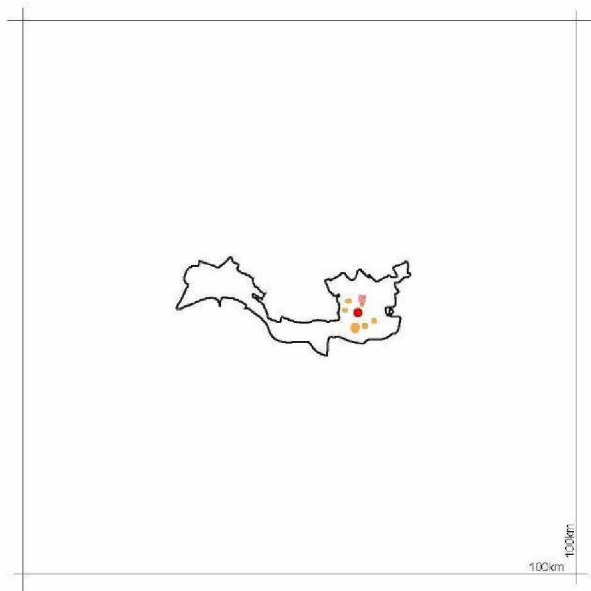
Organisatie IABR organisatie

Stakeholders Overheid (MIM), gemeente, private partijen en stimuleringsfonds creatieve industrie.

Financiën ? o.a. meerjarige subsidie nationale overheid

Manifestatie Aantal maanden per 2 jaar, maar daarbuiten ook de projectateliërs die een half jaar duren en vooraf gaan aan de tentoonstelling.

Omvang gebied Rotterdam (tentoonstelling) en site + 2 andere steden in NL/ de wereld.

10km

● gerealiseerd
project
/gebied

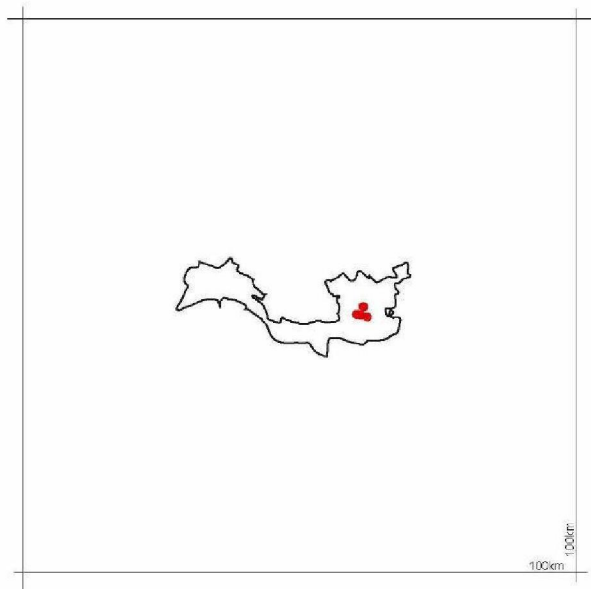
■ nog uit te voeren
gebied
/project

17. Rotterdam Culturele Hoofdstad van Europa 2001, Rotterdam is vele steden.

Zoektocht, Identiteit, Platform

Rotterdam, 2001

Rotterdam was in 2001 samen met Porto Culturele Hoofdstad van Europa. Rotterdam 2001 was een zoektocht naar de kwaliteiten van de verschillende steden die Rotterdam in zich bergt (10 steden met verschillend domein). Projecten konden worden ingezonden naar de domeinen en daaruit werd geselecteerd en geholpen bij de realisatie. Rotterdam 2001 focuste zich zowel op nieuwe projecten als al bestaande projecten. Binnen het fysieke domein zijn een aantal projecten tot stand gekomen, bijvoorbeeld: Thuis in Rotterdam, waarbij men langs 24 woonhuizen in verschillende wijken in Rotterdam kon gaan. Waterproject 1854 – 2001 waarbij de singels van Rotterdam werden heringericht. Veel projecten hebben ertoe bijgedragen dat de bewoners en bezoekers met andere ogen naar Rotterdam zijn gaan kijken.

Aanleiding Culturele Hoofdstad van Europa

Doel De betekenis van een bepaalde stad voor de Europese cultuur onder de aandacht brengen. Rotterdam laat zien met 'Rotterdam is vele steden' hoezeer zij schatplichtig is aan de Europese cultuur als geheel.

Organisatie Vanuit gemeente Rotterdam een stichting gestart. Binnen die stichting 10 domeinorganisaties met eigen thema's.

Stakeholders Gemeentes, ministerie van OC&W, ministerie van buitenlandse zaken, veel (al dan niet Rotterdamse) bedrijven en fondsen.

Financiën 17 miljoen gulden

Manifestatie 2001

Omvang gebied Gemeente Rotterdam

10km

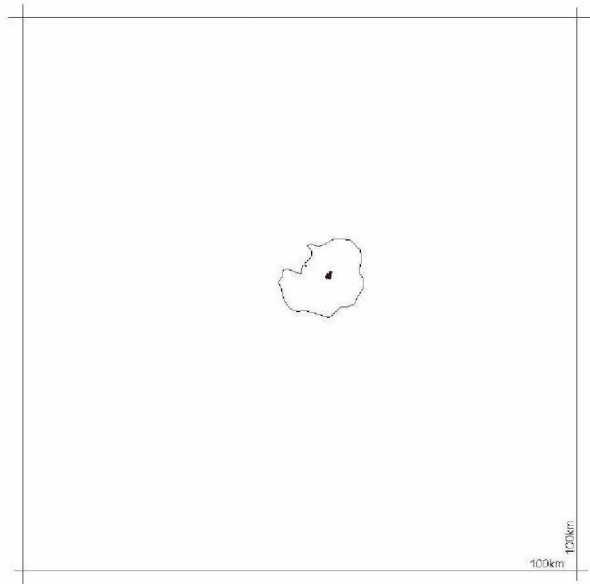
• gerealiseerd
project
/gebied

• nog uit te voeren
gebied
/project

18. Enschede, Roombeek

Vuurwerkkramp, Wederopbouw, Particulier Opdrachtgeverschap Enschede, 2000 – 2004

Voor de wederopbouw van de wijk Roombeek na de vuurwerkkramp werd een masterplan ontwikkeld door Pi de Bruijn. Nieuw Roombeek moest een combinatie worden van woningbouw in particulier opdrachtgeverschap, projectmatige ontwikkeling en renovatie van in takt gebleven woningen en gebouwen. Met respect voor de historie van het gebied ontwikkelde stedenbouwkundige en architect Pi de Bruijn een wijkplan waarin het oorspronkelijke stratenpatroon, (delen van) voormalige textielpanden en de gelijknamige beek "de Roombeek" terugkeren. Op een gebied van ruim 62 hectare moet een bijzondere combinatie van wonen en ondernemen, winkelen en ontspannen, cultuur, onderwijs en bedrijvigheid ontstaan. In Roombeek is ook geëxperimenteerd met collectief particulier opdrachtgeverschap. Voorbeeld hiervan is de realisatie van een hofje van 19 woningen met een gezamenlijk groen binnengebied. Bewoners hebben hierbij als collectief de rol van opdrachtgever vervuld.

<i>Aanleiding</i>	Vuurwerkkramp
<i>Doel</i>	Wederopbouw wijk Roombeek in Enschede
<i>Organisatie</i>	Vanuit de gemeente gecoördineerd door het Projectbureau Wederopbouw (PBW). Uit het chaos- en crisismanagement in de eerste fase na de ramp is de overgang naar het projectmanagement van de wederopbouw voortgekomen. Formeel heeft dit in 2001 geleid tot de oprichting van het PBW, waarin fysieke, sociale en economische deskundigheid onder het gezag van één directeur bijeen werd gebracht.
<i>Stakeholders</i>	Circa de helft van de investeringen is van de gemeente zelf of van andere partijen afkomstig. In het voorbeeld van het Voorzieningencluster (exclusief de daar geplande woningbouw) gaat het om één derde financiering van het Rijk, één derde financiering van de gemeente en één derde financiering van de betrokken woningcorporatie.
<i>Financiën</i>	> 100 miljoen
<i>Manifestatie</i>	2000-2004
<i>Omvang gebied</i>	Wijk, 43 hectare

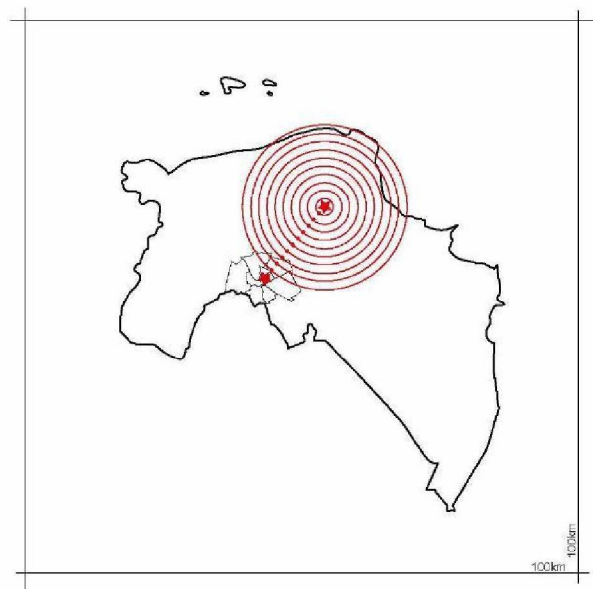
10km

● gerealiseerd
project
/gebied

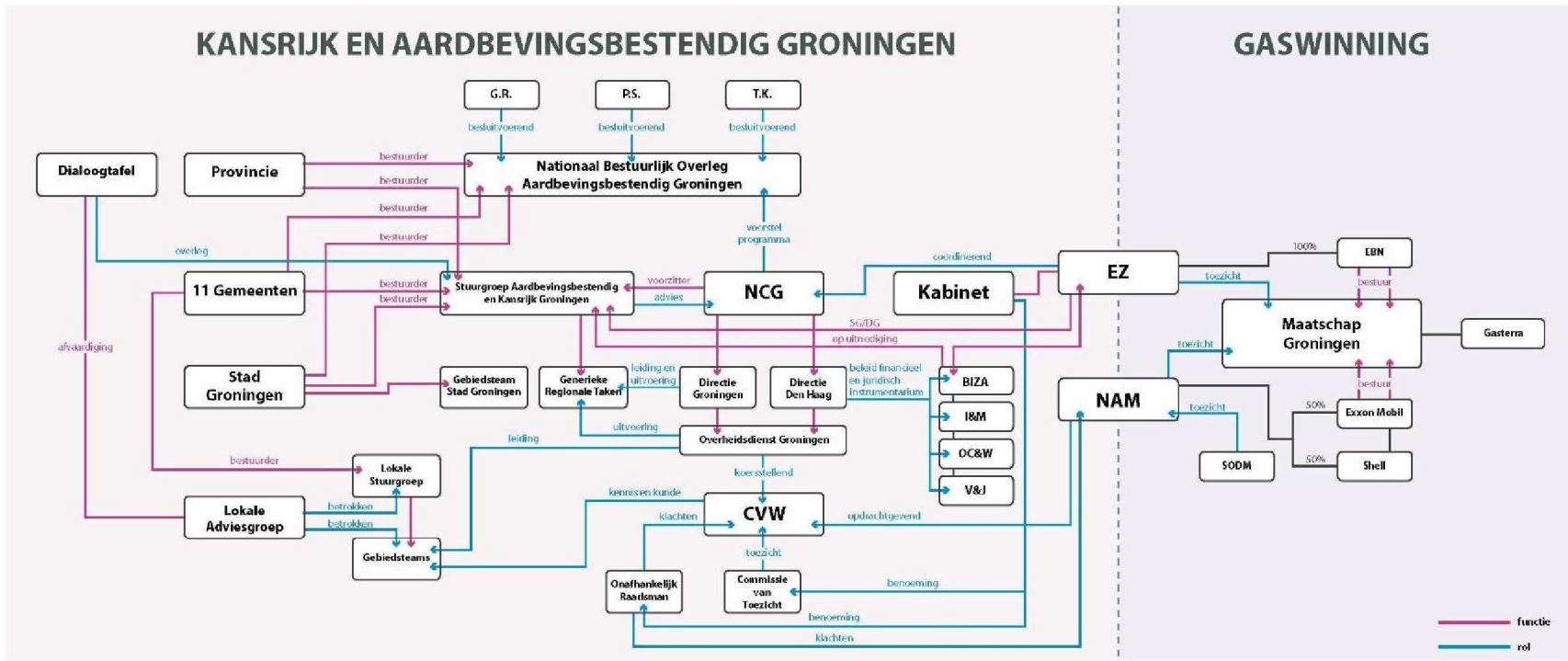
■ nog uit te voeren
gebied
/project

Groningen

Manifestatie 2016–2021
Omvang gebied provincie Groningen

Organogram organisatie aardbevingsopgave Groningen

Toelichting organogram

De rollen voor mensen en publieke en private organisaties in de aardbevingsproblematiek veranderen snel en vaak. Daarbij moet worden gesteld dat met het instellen van een Nationaal coördinator er meer duidelijk en stabiliteit lijkt te komen. De rollen van de verschillende stakeholders, toezichthouders en bestuurders zijn voor zowel de gaswinning als voor uitvoering en vaststelling van het programma voor een aardbevingsbestendig en kansrijk Groningen zijn goede beschreven in het rapport van de onderzoeksraad voor de veiligheid en de opzet governance programma aardbevingsbestendig en kansrijk Groningen. De organisatie rondom de gaswinning en de aardbevingen is hier in een schema weergegeven. Voor de helderheid benoemen we de belangrijkste partijen en hun rollen, waarbij we dankbaar gebruik maken van de eerder genoemde stukken.

1. Nationaal Coördinator Groningen en de overheidsdienst Groningen

Verschillende overheden, verschillende belangenorganisaties en vooral ook de plaatselijke bevolking zijn van mening dat de tot nu gevolgde aanpak langs voornamelijk een civielrechtelijk (schade)spoor aanvulling en verbetering behoeft. De overheden hebben daarom besloten tot de vorming van een deels gedeconcentreerde overheidsdienst onder rijks verantwoordelijkheid (Economische Zaken) met een interbestuurlijk deel in de regio en een interdepartementaal deel in Den Haag. De dienst zal worden geleid door de Nationaal Coördinator Groningen.

2. Economische Zaken

De Minister van Economische Zaken heeft namens de staat het bevoegd gezag over de winning van gas. Hij geeft vergunningen uit voor de exploratie en exploitatie. De minister bepaalt aan de hand van het winningsplan van de exploitant of de winning op verantwoorde wijze gebeurd en of de Nederlandse bodemschatten optimaal worden benut. De minister kan met het winningsplan instemmen, maar kan deze ook weigeren of er voorwaarden aan verbinden. Er zijn geen andere ministeries betrokken bij de besluitvorming over de winning van gas. Tegelijkertijd coördineert de minister van EZ de Nationaal Coördinator Groningen en valt de coördinator onder de politieke verantwoordelijkheid van de minister.

3. NAM

NAM (Nederlandse Aardolie Maatschappij B.V.) is opgericht in 1947 en houdt zich bezig met de opsporing en winning van aardolie en aardgas in Nederland en op het Nederlands deel van het Continentaal Plat. NAM (50% Shell, 50% ExxonMobil) is veruit de grootste producent van aardgas in ons land. De NAM is verantwoordelijk voor de gasproductie uit het Groninger veld. De NAM heeft 2 aandeelhouders, Shell en Esso, beiden hebben 50% van de aandelen. De NAM is ook verantwoordelijk voor alle schade ten gevolge van de aardbevingen. Die handelen ze niet meer zelf af. Ze hebben de uitvoering daarvan uit handen gegeven.

4. CVW

De zelfstandige uitvoeringsorganisatie Centrum Veilig Wonen (CVW) heeft sinds 5 januari 2015 de uitvoering van de schadeafhandeling overgenomen van de NAM, sterk aangestuurd door een systeem van werkorders van de NAM. 150 mensen dragen bij aan het versneld afhandelen van kleine schades door aardbevingen. Meer complexe schade of specifieke doelgroepen krijgen een eigen contactpersoon. Ook houdt het centrum zich bezig met de bouwkundig versterking en de verduurzaming van woningen in het aardbevingsgebied in Noordoost-Groningen.

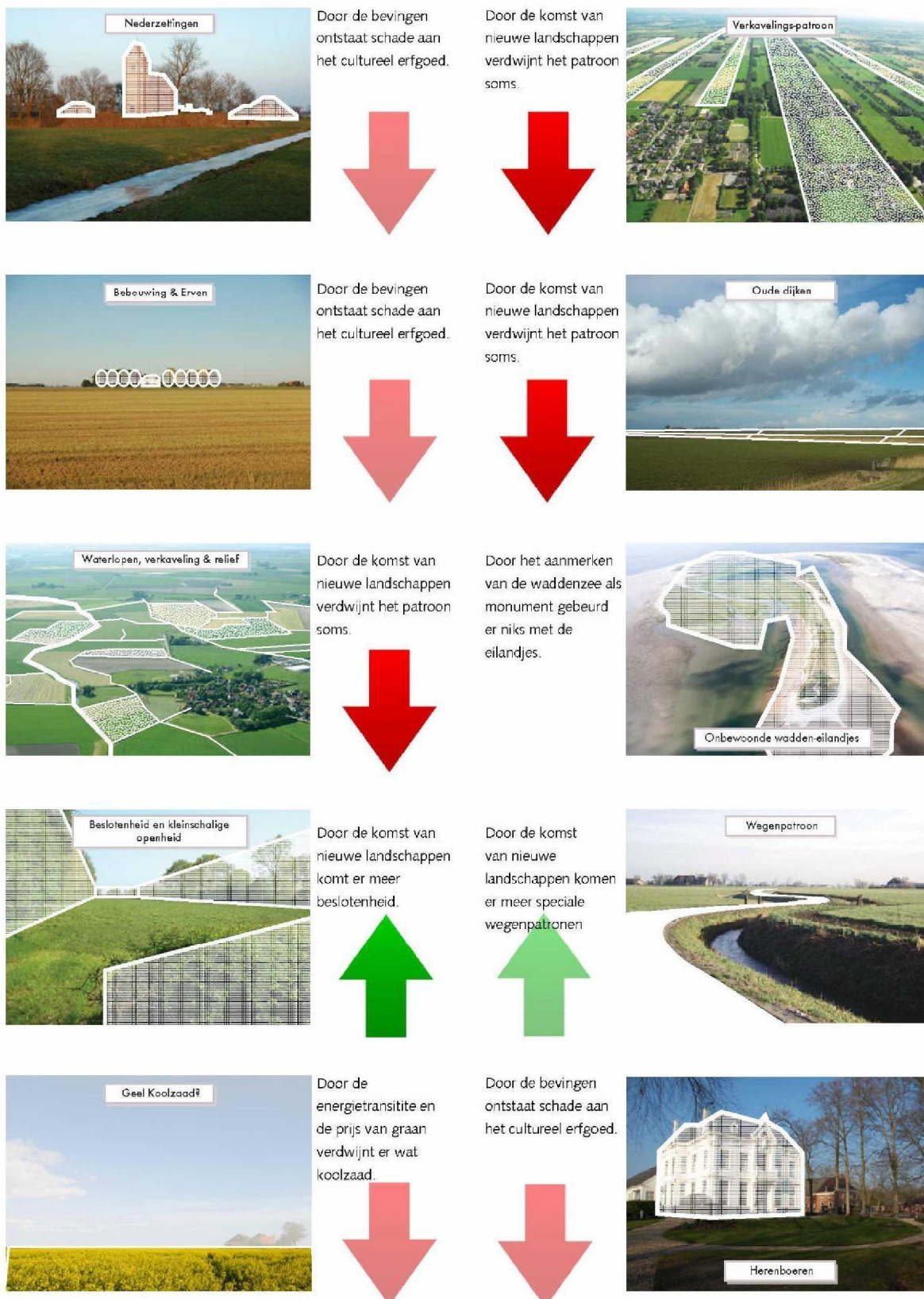
5. Dialoog tafel

De leden van de commissie Meijer stelden in het najaar van 2013 vast dat het vertrouwen in de Rijksoverheid en de NAM onder inwoners van Noordoost Groningen ver te zoeken is. Om dit vertrouwen te herstellen stelde de commissie voor een dialoogtafel op te richten, waar de verschillende belangen en invalshoeken rond gaswinning worden besproken en met elkaar in

balans worden gebracht. Jan Kamminga en Jacques Wallage zijn de voorzitters van deze tafel. De Dialoogtafel krijgt een rol in de ontwikkeling van het programma voor een aardbevingsbestendig en kansrijk Groningen. Zij zullen hierover overleggen met de Nationaal coördinator en de stuurgroep. De publieke en private partijen die nu onderdeel zijn van de dialoogtafel zullen dan er geen deel meer van uitmaken, hun invloed op de uitvoering en samenstelling van het programma is op ander manieren geborgd.

Bijlage 6

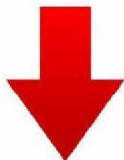
Analyse landschappelijke identiteit Groningen

Duisternis & Stilte

Door de komst van meer bebouwing is er minder duisternis en stilte.

Door de energietransitie komen er steeds meer windmolens bij.

Nieuwe windmolens?

Grootschalige openheid

Door de komst van nieuwe kleinschalige landschappen verdwijnt de openheid.

Door de krimp komen er steeds meer nieuwe landschapsvormen.

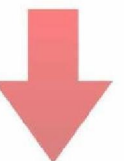
Makelaarswater?

Grote grids aan nieuw land?

Door het aanmerken van de Waddenzee als monument komen er geen nieuwe grids meer bij.

Door de bevingen ontstaat schade aan het cultureel erfgoed.

Traditionele windmolens

Wierden & Essen

Door de bevingen ontstaat schade aan het cultureel erfgoed.

Door de komst van nieuwe landschappen is er minder ruimte voor de teelt.

Pootaardappelvelden?

Gestutte Boarderijen?

Door de bevingen moeten veel gebouwen ondersteund worden door stuts.

Door de krimp wordt het verschil tussen stad en ommeland steeds groter.

Contrast stad vs landschap?

